੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸੰਗ
ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ
ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਮਾਰਗ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110001

Jiwan Parsang, Sahib Sri Guru Arjan Dev Ji

Bhai Vir Singh

© ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, 2006

ਦੂਜੀ ਵਾਰ, 2010

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਮਾਰਗ

ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110001

Printer :

Print Media

1331, Chowk Sangatrashan

Paharganj, New Delhi-110055

(M) 9810765258

ਮੁੱਲ : 72/- ਰੁਪਏ

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ॥

ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸੰਗ

ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ॥

ਭੂਮਿਕਾ

ਹੋਰਨਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਦੋ ਗ੍ਰੰਥ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ' ਤੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਚਮਤਕਾਰ' ਪੰਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਰਨਾਮੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਓਹ ਇਹ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਬਾਕੀ ਅੱਠ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵੀ ਰਚੇ ਜਾਣ। ਏਸ ਉੱਦਮ ਵਿਚ ਜਿਤਨੀ ਕੁ ਸਫਲਤਾ ਹੋਈ ਉਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਇਕ ਸੈਂਚੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਸਨ, ਦੂਜੀ, ਤੀਜੀ ਤੇ ਚੌਥੀ ਦੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਨਾਮ ਰਖਿਆ ਗਿਆ, 'ਅਸ਼ਟ ਗੁਰ ਚਮਤਕਾਰ, ਭਾਗ-੧', ਜੋ ਸੰਨ ੧੯੫੨ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਗਈ, ਤੇ ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਅਨੇਕ ਸੰਸਕਰਣਾਂ ਵਿਚ ਛਪ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੰਤ ਆਸ਼ਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਵੀਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਨੌਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਤਕ ਏਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਸੰਨ ੧੯੫੭ ਈ; ਜੂਨ ੧੦ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਚਖੰਡ ਪਿਆਨਾ ਕਰ ਗਏ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਓਹ ਜੋ ਕੁਝ ਏਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਲਿਖ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਉਹ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਮੁਕੰਮਲਤਾ ਦੇ ਧੁਰੇ ਤਕ ਲਿਜਾ ਸਕੇ ਸਨ ਪਰ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਅਜੇ ਇਕ ਆਰੰਭਕ ਪ੍ਰਯਤਨ ਤਕ ਹੀ ਛੋਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਥੇ ਤਕ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਦੈਵੀ ਸੱਦਾ ਆ ਗਿਆ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਜੋ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹਸਤ ਕਮਲਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਪੂਰਣ ਸ਼ੈ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਰਚਣ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਕੀ ਆਸ਼ਾ ਸੀ? ਕੀ ਉਹ ਨਿਰੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਰੁਚੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਲੈ ਕੇ ਕਿਸੇ ਤ੍ਵਾਰੀਖੀ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ? ਜਾਂ, ਕੀ ਉਹ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਚਾਉ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਰਹੇ ਸਨ? ਜਾ ਕੀ ਸਿਰਫ ਇਤਨੀ ਹੀ ਗਲ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਲੋਚਦੇ ਸਨ?

ਏਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਉਪਰ ਕਈ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਆਲ ਮੁਤਾਬਿਕ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਐਸੇ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਦੇਹ ਦਰਸਾਉਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿਰਾਲਾਪਨ ਹੈ ਜੋ ਸਹਜੇ ਹੀ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੋਖੇਪਨ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਨਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੈ, ਨਾ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਇਸ਼ਟ ਉਪਾਸਨਾ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਮਾਤ੍ਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦਾ ਮੂਲ ਕਿਸੇ ਐਸੀ ਨਿਰਮਲਤਾ ਵਿਚ ਹੈ ਜੋ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਅਕਸ਼ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਉਹ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਵਿਚ ਜਗਮਗਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਨਿਜੀ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਗੁਣ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਉਪਰ ਡੂੰਘੀ ਛਾਪ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜ ਐਸੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਮਨੁੱਖ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਏਸ ਅਸਰ ਨੂੰ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ; ਤੇ ਫੇਰ ਉਹ ਕਿਤਨੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਏਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਐਸਾ ਪਲਟਾ ਦਿਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਾਕੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਤੇ ਏਸ ਨਿਰਮਲਤਾ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਹ ਜੜ੍ਹ ਫੁਟਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਾਮ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਯਥਾ:- ਇਤਿਹਾਸ, ਸਾਹਿਤ, ਧਰਮ ਆਦਿਕ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅੱਡਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਸਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਮਿਲਵੇਂ ਸਰੂਪ ਵਿਚੋਂ ਉਮਲ ਕੇ ਵਿਗਾਸ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਏਸ ਵਿਕਸਤ ਰੂਪ ਨੂੰ ਹੀ ਉਹ 'ਖੇੜੇ' ਦਾ ਨਾਉ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ 'ਖੇੜਾ' ਮਨ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਇਹ ਪੈਸੇ ਧੇਲੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਲਹਾ-ਚੜ੍ਹਾ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ ਗ੍ਰਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇੜੇ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਹੋਰ ਹੈ। ਇਸ ਕਸਵੱਟੀ ਦੀ ਪਰਖ ਹੋਰ ਹੈ। ਇਹੋ ਗਲ ਸਫੁਟ ਹੋ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਏਸ ਗਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਖੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀ ਕੀ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਨੇ ਪਏ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਏਸ ਗਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਸੀਹਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅੰਤਮ ਅਵਸਥਾ ਅਡੋਲ ਰੰਗ ਵਿਚ ਨਿਮਗਨ ਰਹੀ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਏਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਯਾਚਕ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਮੰਗ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਅਸਰ ਦੀ ਛਾਯਾ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਮਨ-ਸਥਲ ਉਪਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪਾਠਕ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਏਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਵਾਚਣਗੇ ਏਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਝਲਕਾ ਵੱਜਣ ਲੱਗੇਗਾ ਜੋ ਰੂਹ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ, ਤੇ ਜੋ ਹੱਡ ਚੰਮ ਦੇ ਸੁਖਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਸਕਦੀ ਹੈ; ਜੋ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਹਥੋਂ ਗਵਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੰਕਟ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਅੰਦਰਲੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਉ ਟਿਕ ਸਕੇ।

ਆਤਮਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਉ ਕੀ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਸੁਖ ਰੂਪ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਉਦਾਸੀਨ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਵੈਰਾਗੀ ਹੈ? ਹਿੰਦੂ ਫਿਲਸਫੇ ਵਿਚ ਇਸ ਗਲ ਉਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਹੈ ਕਿ ਦੁਖ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਹੀ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਦੁਖ ਦਾ ਹਟ ਜਾਣਾ ਹੀ ਪਰਮ ਵਾਂਛਤ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਸੁਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੱਤਾਸ਼ਾਲੀ (Positive) ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ। ਦੁਖ ਦਾ ਹਟਣਾ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਸੁਖ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਏਸ ਸੁਖ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਇਕ ਉਪੇਕਸ਼ਾ (indifference) ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਉਦਾਸੀਨ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲਾਗਲੇ ਵਕਤਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਉਪਰ ਬਾਹਲਾ ਕਰਕੇ ਰੰਗਣ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਤਮਾ ਦੇ ਏਸ ਉਦਾਸੀਨ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਕੇ ਉਘਾੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਜੋ ਉਪਦੇਸ਼-ਧਾਰਾ ਸੀ ਉਹ ਕੇਵਲ ਤਿਆਗ, ਵੈਰਾਗ ਅਤੇ ਉਦਾਸ ਦੇ ਤੱਤਾ ਤੋਂ ਹੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ:

(੧) ਹਾੜ ਹੋਸ਼ ਕਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਿਆਰੇ ਕਾਲ ਨਗਾਰਾ ਵਜਦਾ ਈ।
ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਭਾਂਡੇ ਦੀ ਨਿਆਈ ਜੋ ਘੜਿਆ ਸੋ ਭਜਦਾ ਈ।
ਮਾਯਾ ਜੋੜੀ ਲਾਖ ਕਰੋੜੀ ਅਜੇ ਨ ਮੂਰਖ ਰਜਦਾ ਈ।
ਮੋਤੀ ਰਾਮ ਤੂੰ ਸਮਝ ਪਿਆਰੇ ਕਾਲ ਨਗਾਰਾ ਵਜਦਾ ਈ।।੪।।

(੨) ਸੁਪਨੇ ਦੇ ਵਿਚ ਲੱਡੂ ਪੇੜੇ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਮਠਿਆਈ ਦਾ।
ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਬਣ ਗਿਆ ਮੂਰਖ ਮਾਲਕ ਚੀਜ਼ ਪਰਾਈ ਦਾ।
ਪੰਜ ਤੱਤ ਵਿਚ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਦਸਵਾਂ ਰਾਈ ਦਾ।
ਏਸ ਕੋਟ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਕਰਕੇ ਫਸਿਆ ਦੁੱਖ ਵਧਾਈ ਦਾ।
ਬੁਰਾ ਅਜਾਰਾ ਏਸ ਕੋਟ ਦਾ ਕਰੜਾ ਹੁਕਮ ਚਲਾਈ ਦਾ।
ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਝੋਂ ਵੈਦ ਨ ਕੋਈ ਸਿਰ ਪਰ ਜ਼ਹਿਮਤ ਆਈ ਦਾ।
ਈਸਰ ਦਾਸਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਜ਼ਾਲਮ ਕਾਲੀ ਕਸਾਈ ਦਾ।।੭੨।।

'ਤਿਆਗ', 'ਵੈਰਾਗ', ਤੇ 'ਉਦਾਸ', ਇਹ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜੋ ਇਕ ਕੁੰਜੀ ਵਾਕੁਣ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ ਦੇ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪਰਸਪਰ ਅਰਥਭੇਦ ਹੈ। ਤਿਆਗ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਉਹ ਕਰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਤੁਸੀਂ ਸਥੂਲ ਸੰਪਤਿ ਨੂੰ ਤਰਕ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋ। ਪਰ ਵੈਰਾਗ ਕੇਵਲ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸ਼ੈ ਦੇ ਛੱਡਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕੇਲ ਮਨ ਦਾ ਲਗਾਉ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ। 'ਤਿਆਗ' ਅਤੇ 'ਵੈਰਾਗ' ਦੇ ਏਹ ਫਰਕ ਤਾਂ ਮੋਟੇ ਹਨ ਜੋ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸ਼ਬਦ 'ਉਦਾਸ' ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰ ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦੁਆਰਾ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ। 'ਉਦਾਸ' ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ, ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ, 'ਉਦਾਸ' ਸਿੱਧ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ। ਹਿੰਦੂ ਫਿਲਾਸਫੀ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਵਲ ਵੀ ਖੜਦੀ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਂਖ ਦਰਸ਼ਨ, ਜੋ ਛੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਢਲਾ ਹੈ, ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਫਿਲਸਫੇ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪੁਰਸ਼ (ਆਤਮਾ) ਦਾ ਸੁਭਾਵ 'ਉਦਾਸੀਨ' ਹੈ। ਉਹ ਆਤਮਾ, ਜੋ ਵਿਵੇਕ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੋਕਸ਼ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ 'ਉਦਾਸੀਨ' ਹੈ। ਯੋਗ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ 'ਕੈਵਲਜ' ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਅੰਦਰੋਂਵਾਰ ਕਿਸੇ ਐਸੀ ਹੀ ਹਾਲਤ ਦੀ ਆਖਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ। ਸਾਂਖ ਅਤੇ ਯੋਗ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੋ ਹੋਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਜਾਯ ਅਤੇ ਵੇਸ਼ੇਸ਼ਿਕ ਹੈ, ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉੱਚੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਤਾਂ 'ਆਤਮਾ' ਚੇਤੰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਚੇਤਨਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਵਾਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਜੋ 'ਮੀਮਾਂਸਾ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਯੱਗ ਹੋਮ ਦੀ ਵਿਧਿ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚ 'ਵਿਧਿ' (ritual) ਹੀ ਮੁੱਖ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਦੇਵਤੇ ਗੌਣ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਈਸ਼੍ਵਰ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਈਸ਼੍ਵਰ ਜੇ ਹੈ ਵੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਇਕ ਬੇ ਲੋੜੀ ਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਛੇਵਾਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵੇਦਾਂਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ 'ਅਦ੍ਵੈਤ ਵੇਦਾਂਤ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਹੋਇਆ ਹੈ।

'ਅਦ੍ਵੈਤ' ਦਾ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਇਸ ਗਲ ਉਪਰ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ 'ਜਗਤ ਮਿਥਜਾ' ਹੈ। ਏਸ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਾਉਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਖਰਚ ਹੋ ਗਈ। 'ਜਗਤ ਮਿਥਜਾ ਹੈ' ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ 'ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ' ਬਣਾ ਕੇ, ਏਸੇ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਰਟਣ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਰਥਕ ਗਲ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਪੈ ਸਕੀ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ:

ਸਲੋਕੋ।। ਬਹੁ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬਹੁ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਪੇਖੇ ਸਰਬ ਢਢੋਲਿ।।
ਪੂਜਸਿ ਨਾਹੀ ਹਰਿ ਹਰੇ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਅਮੋਲ।।੧।।

(ਗਉੜੀ (ਸੁਖਮਨੀ) ਮ: ੫; ਪੰਨਾ, ੨੬੫)

ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਯਥਾ ਗਿਆਨ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ (Epistimology), ਸੱਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ (ontology), ਹੇਤੂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ (ਤਰਕ, ਮੰਤਕ ਆਦਿਕ) ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰੇ ਸਨ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ

ਓਹ ਐਸੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਵਾਕ ਇੰਞ ਨਾ ਆਖਦੇ ਜੈਸੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਹੇ :-

'ਬਹੁ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬਹੁ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਪੇਖੇ ਸਰਬ ਢਢੋਲਿ'। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ 'ਪਖਕੇ ਤੇ ਢੰਡੋਲ ਕੇ' ਫੇਰ ਉਹ ਆਪ ਕਿਸੇ ਨਤੀਜੇ ਉਪਰ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ? ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਤਿਆਗ, ਵੈਰਾਗ ਅਤੇ ਉਦਾਸ ਦਾ ਤਅੱਲਕ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਵਚਿੱਤ੍ਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਮੁਕਤ ਪੁਰਸ਼ ਜੋ ਹੈ, ਉਹ ਉਦਾਸੀਨ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ 'ਰਸ ਸਰੂਪ' ਹੈ। ਐਸੇ ਰਸ ਰੂਪ ਆਤਮ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਸੰਸਾਰਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਕੜ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦਾ ਲਗਾਉ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਵਡਿਆਈਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥ ਨਾਲ ਰਾਗ ਨਹੀਂ। ਐਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਵੈਰਾਗੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਦਾਸੀਨ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਰਸ ਰੂਪ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਬਦ 'ਰਕਿਸ ਬੈਰਾਗੀ' ਵਰਤਿਆ ਹੈ; ਯਥਾ:

ਪੂਰਬ ਕਰਮ ਅੰਕੁਰ ਜਬ ਪ੍ਰਗਟੇ ਭੇਟਿਓ ਪੁਰਖੁ ਰਸਿਕ ਬੈਰਾਗੀ।
ਮਿਟਿਓ ਅੰਧੇਰੁ ਮਿਲਤ ਹਰਿ ਨਾਨਕ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੀ ਸੋਈ ਜਾਗੀ।।੨।।

(ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫, ਸਫਾ ੨੦੪)

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪ ਇਕ ਪਰਮ ਸੁੱਚਾ ਨਮੂਨਾ ਸਨ 'ਰਸਿਕ ਬੈਰਾਗੀ' ਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਸਾਖ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਪੜਨ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਨਵੀਨ ਆਦਰਸ਼, ਵਿਵਹਾਰਕ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀ ਅਰਥ ਰੱਖਦਾ ਹੈ? ਇਹ ਰਸਰੂਪ ਖੇੜਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਿਸ ਹਦ ਤਕ ਮਾਇਕ ਸੁਖਾਂ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਹੈ, ਤੇ ਏਸ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਕੀ ਕੀਮਤ ਚੁਕਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ?

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਬੀਨਤਾ ਦਿਖਾਈ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਊਣੀ ਨਹੀਂ। ਸਾਹਿਤਜਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਲਾ ਕੁਸ਼ਲ ਹੈ। ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਸਿਦਕ ਸੰਜਮ ਦੇ ਵੇਗ ਵਿਚ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਉਪਰ ਅੰਦਰੋਂਵਾਰ ਬਾਗ ਡੋਰ ਹੈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਚਾਈ ਦੀ, ਤੇ ਬਾਹਰਲੀ ਲਗਾਮ ਹੈ ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ ਦੀ। ਐਸੇ ਪੱਧਰੇ ਵੇਗ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੀ ਇਹ ਸਰਲ ਰਚਨਾ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬੰਜਰ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਚਾਉ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਉਚਿਤ ਸਿੰਚਾਈ ਕਰਕੇ ਇਕ ਉਪਜਾਊ ਲਾਲਸਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਉੱਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਰਸਿਕ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਹੀ ਜਾਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੋਨੋਂ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਸਿਧ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ-

ਪਹਿਲਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਰਸਿਕ ਵੈਰਾਗ ਦਾ ਵਿਕਾਸ਼; ਦੂਜਾ ਪਾਠਕ ਤਕ ਏਸ 'ਅਮੂਰਤ ਰਸਿਕ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਚਿੰਤਨ' ਦੀ ਇਕ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਝਲਕ।

ਡਾਕਟਰ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, Ph.D. London)
ਸੰਪਾਦਿਕ

ਪੰਚਬਟੀ; ਡੇਹਰਾਦੂਨ
ਫਰਵਰੀ ੧੯੬੮

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।।

ਸ੍ਰੀ ਅਸ਼ਟ ਗੁਰ ਚਮਤਕਾਰ ਭਾਗ ੨. ਦੀ ਲੇਖ ਸੂਚੀ

		ਪੰਨਾ
੧.	ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ	੧
੨.	ਦਸਤਾਰ ਬੰਦੀ	੨
੩.	ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਪਛਾੜ	੫
੪.	ਸੰਤੋਖ ਸਰ	੮
੫.	ਨਿੱਤ ਕ੍ਰਿਯਾ	੧੦
੬.	ਬੀਰਬਲ	੧੦
੭.	ਭਾਈ ਕਲਜਾਣਾ	੧੨
੮.	ਹਰਿਮੰਦਰ-ਰਾਜਾ ਮੰਡੀ ਤੇ ਕਰਮ ਰੇਖ	੧੪
੯.	ਸੁਧਾਸਰ ਸੇਵਾ ਆਰੰਭ	੧੭
੧੦.	ਭਾਈ ਮੰਞ	੧੮
੧੧.	ਭਾਈ ਬਹੋੜਾ	੨੧
੧੨.	ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ	੨੨
੧੩.	ਭਾਈ ਬੁੱਧੂ	੨੩
੧੪.	ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਬ੍ਰਾਹਮਨ	੨੫
੧੫.	ਭਾਈ ਅਜਬ ਅਜਾਇਬ	੨੬
੧੬.	ਹਰਿਮੰਦਰ ਤੇ ਸਰ ਸੇਵਾ	੨੬
੧੭.	ਇਕ ਉਦਾਸੀਨ ਗਲ	੩੦
੧੮.	ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਦਾ ਕੇਂਦ੍ਰ	੩੧
੧੯.	ਦੂਸਰਾ ਵਿਆਹ	੩੫
੨੦.	ਮਾਝੇ ਦੀ ਫੇਰੀ	੩੫
੨੧.	ਭਾਈ ਹੇਮਾ	੩੬
੨੨.	ਤਰਨ ਤਾਰਨ	੩੭
੨੩.	ਗ੍ਰੈਹ ਨਿਵਾਰਣ	੩੯
੨੪.	ਆਗਰੇ ਦੀ ਸੰਗਤ	੪੦
੨੫.	ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਦੁਾਬੇ ਵਾਲਾ	੪੧
੨੬.	ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਅਵਤਾਰ	੪੨
੨੭.	ਲਾਹੌਰ ਬਾਵਲੀ ਸਾਹਿਬ	੪੬
੨੮.	ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ	੪੬
੨੯.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਨਾ ਆਰੰਭ	੪੮
੩੦.	ਸ੍ਰੀ ਦਾਤੂ ਜੀ ਮਿਲਾਪ	੫੨
੩੧.	ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ	੫੨
੩੨.	ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਕਿਉਂ ਚੜੀ?	੫੪
੩੩.	ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਗਲਾ:-	
	ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ	੫੫
	ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ	੫੬
	ਟਿੱਕੇ ਦੀ ਵਾਰ	੫੭
	ਸਵਈਏ ਭਟਾਂ ਦੇ	੫੭
	ਰਾਗ ਮਾਲਾ	੫੯
	ਮੁੰਦਾਵਣੀ	੬੪
੩੪.	ਭਾਈ ਬੰਨੋਂ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ	੬੬
੩੫.	ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ	੬੭
੩੬.	ਭਾਈ ਕਟਾਰੂ	੭੦
੩੭.	ਕੁੜਮਾਈ, ਸੰਗਤ ਤੇ ਚੰਦੂ	੭੧
੩੮.	ਸੁਲਬੀ ਖਾਂ	੭੩
੩੯.	ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ	੭੩
੪੦.	ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਜਗਤ ਪ੍ਰੇਮ	੭੫
੪੧.	ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦੇ ਸਚਖੰਡ ਪਿਆਨੇ	੭੬
੪੨.	ਹਰਿਵੰਸ਼ ਤਪਾ	੭੬
੪੩.	ਕੁੱਲਾ ਭੁੱਲਾ	੭੭
੪੪.	ਸਮੁੰਦਾ	੭੮
੪੫.	ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਖੁਸਰੋ	੭੮
੪੬.	ਜਾਮੇ ਸ਼ਹਾਦਤ	੮੦
੪੭.	ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ	੮੪
੪੮.	ਇਸ ਕੁਰ਼ਬਾਨੀ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ	੮੪
੪੯.	ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਖੋਜ	੮੬

-o-

-o-

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ॥

❄ ❄ ❄

ਸ੍ਰੀ ਅਸ਼ਟ ਗੁਰ ਚਮਤਕਾਰ

(ਭਾਗ ੨)

ਸਾਹਿਬ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ

ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਪੰਜਵੀਂ

੧. ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਯਾ ਵੀਰਾਂ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਭੈਣ ਵਗ ਰਹੀ ਹੈ ਬਿਆਸਾ। ਪਰ ਅੱਜ ਉਛਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰੰਗ ਬੀ ਬਰਸਾਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਬੜ੍ਹ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਵਗ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਕਰਾਰੇ ਕੱਪਰ ਬੀ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਕਾਂਗੀ ਵੇਗ ਵਿਚ ਕੱਖ, ਕੂੜਾ, ਕਰਕਟ ਰੁੜ੍ਹੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਉਲਟਬਾਜ਼ੀਆਂ ਲੈਂਦੇ ਤ੍ਰਿਖੇ ਵੇਗੀਂ ਭੱਜੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਾਂ, ਅਸ਼ਾਂਤ ਹੈਨ ਅਜ ਬਿਆਸਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਮਾਨੋਂ 'ਲਉ ਲਈ ਅੱਤ੍ਰਿਪਤ ਮਾਇਆ' ਦੇ ਮਨੋਵੇਗ ਵਿਚ, ਹੋਰ ਹੋਰ ਲੈਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿਚ, ਹੋਰ ਹੋਰ ਅਸ਼ਾਂਤਿ ਹੋ ਹੋ ਕੰਢੇ ਕਿਨਾਰੇ ਭੰਨਦੇ ਤੁਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੈਨ। ਦੇਖੋ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਲਾਗੇ ਇਸ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਪਾਸ ਇਕ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਟਿੱਲੇ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਵਾਲੀ ਛੰਨ ਅਜੇ ਛਾਈ ਖਲੋਤੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਅਗੇ ਵਧਵੇਂ ਛੱਪਰ ਹੇਠ ਖੜੇ ਹਨ ਬਾਣੀ ਦੇ ਬੋਹਿਥ ਦੋਹਿਤਾ ਜੀ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ-। ਹਾਂ, ਖੜੇ ਹੋਏ ਅਸ਼ਾਂਤਿ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵੇਗ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਚਾਹੇ ਵਹਿ ਰਹੇ ਪਾਣੀ ਅਸ਼ਾਂਤਿ ਵਗ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਂਤਿ ਸਰੋਵਰ ਹ੍ਰਿਦਾ-ਨਿਰਮਲ, ਅਡੋਲ ਤੇ ਗੰਭੀਰ। ਇਸ ਅਡੋਲ ਹ੍ਰਿਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ 'ਵੀਚਾਰ ਤਰੰਗ' ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ :-

> "ਇਹ ਹੈ ਬਿਆਸ, 'ਬੇ+ਆਸ' = 'ਬਿਨ ਆਸਾ' ਨਾਮ ਵਾਲੀ ਜੋ 'ਬਿਯ+ਆਸਾ' = ਹੋਰ ਹੋਰ ਦੀ ਆਸਾ ਵਿਚ ਅੱਜ ਅਸ਼ਾਂਤਿ ਹੋ ਵਹਿ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਹੈਸੁ ਅਜ ਲਉ ਲਈ ਅਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦੀ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਹੋਰ ਮਿਲੇ ਹੋਰ ਵਧੇ।...... ......ਕਿਧਰੋਂ ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਟਿਕਾਉ ਆਵੇ, ਟਿਕੇ, ਨਿੱਤਰੇ ਤੇ ਰਸਮਈ ਹੋ ਜਾਏ। ... ... ਆਤਮਾ ਦਾਤਾ ਹੈ, ਮਾਯਾ ਗ੍ਰਹਣੀ ਹੈ, ਲੈਂਦੀ ਪਕੜਦੀ ਤੇ ਅਰੱਜ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।... ... ... ਸ਼ਾਂਤਿ ਰਸ, ਹਾਂ, ਸ਼ਾਂਤਿ ਰਸ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ

ਦੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਦਾ ਮਾਰਗ। ਸ਼ਾਂਤਿ ਰਸ ਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਹੈ ਨਿਰਵੇਦ = ਮਨੋ ਤਜਾਗ ਦਾ ਭਾਵ, ਇਸ ਨੂੰ ਫਲ ਲਗਦਾ ਹੈ ਸ਼ਾਂਤਿ ਰਸ, ਜੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ। ਆਤਮਾਂ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦਾ ਹੱਲ ਅਨਿਕ ਵੇਰ 'ਤਜਾਗ' ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪਿਤਾਮਾ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :-

ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਪਸਾਰਾ ਸਭ ਵਰਤੈ ਆਕਾਰੀ॥
ਤੁਰੀਆ ਗੁਣ ਸਤਿਸੰਗਤਿ ਪਾਈਐ ਨਦਰੀ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰੀ॥"

(ਮਲਾਰ ਮਹਲਾ ੩)

੨. ਦਸਤਾਰ ਬੰਦੀ।

ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀਓ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਪੂਰਨ ਤਾਲ ਖੁਣਵਾਕੇ ਵਿਚਾਲੇ ਦੇ ਥੜੇ ਤੇ ਜੋਤਾਂ ਜਗਾਕੇ, ਸੁਹਦੇ ਰੰਗ ਲਾਕੇ, ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਦੇ ਤਾਰਨ ਲਈ ਹਰੀਮੰਦਰ ਦੀ ਥਾਂ ਮਿਥ ਕੇ, ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਸੋਹਿਲੇ ਦਾ ਚਕ੍ਰ ਚਲਾਕੇ ਸਦੈਵੀ ਰਸ ਭਰ ਗਏ ਏਸ ਟਿਕਾਣੇ। ਏਥੇ ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਸੁਹਣੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦੇ ਰਹੇ। ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਅਚਾਨਕ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਗਏ ਤੇ ਏਥੋਂ ਸੱਚੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਗਏ। ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਛਤਰ 'ਅਰਜਨ' ਨੂੰ ਦੇਕੇ 'ਗੁਰ ਅਰਜਨ' ਥਾਪ ਗਏ*। ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਗੋਚਰਾ ਕਰਨੇ ਲਈ ਉਹ ਕਉਤਕ ਜੋ ਤਦੋਂ ਆਤਮ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਆਤਮ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਸੀ, ਭੱਟ ਜੀ ਨੇ ਐਉਂ ਇਕ ਸਵੱਯੇ ਵਿਚ ਅੰਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ :-

ਦੇਵਪੁਰੀ ਮਹਿ ਗਯਉ ਆਪਿ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ ਭਾਯਉ॥
ਹਰਿ ਸਿੰਘਾਸਣੁ ਦੀਅਉ ਸਿਰੀ ਗੁਰੁ ਤਹ ਬੈਠਾਯਉ॥
ਰਹਸੁ ਕੀਅਉ ਸੁਰ ਦੇਵ ਤੋਹਿ ਜਸੁ ਜਯ ਜਯ ਜੰਪਹਿ॥
ਅਸੁਰ ਗਏ ਤੇ ਭਾਗਿ ਪਾਪ ਤਿਨ੍ ਭੀਤਰਿ ਕੰਪਹਿ॥
ਕਾਟੇ ਸੁ ਪਾਪ ਤਿਨ ਨਰਹੁ ਕੇ ਗੁਰੁ ਰਾਮਦਾਸੁ ਜਿਨ ਪਾਇਯਉ॥
ਛਤ੍ਰੁ ਸਿੰਘਾਸਨੁ ਪਿਰਥਮੀ ਗੁਰ ਅਰਜੁਨ ਕਉ ਦੇ ਆਇਅਉ॥੨॥੨੧॥

(ਸ੍ਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ)

ਜਿਸ ਆਪਣੇ ਤੁੱਲ ਕੀਤੇ ਨੂੰ ਛਤਰ ਸਿੰਘਾਸਣ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਦੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਚਖੰਡ ਪਿਆਨੇ ਸੁਣਕੇ ਦੂਰੋਂ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਭੱਜੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਲਾਹੌਰ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਾਕ ਸਨਬੰਧੀ ਬੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਾਵਲੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਆਏ ਹਨ। ਗੱਦੀ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਸੁਖੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੇ ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਆਦਿਕਾਂ ਨੂੰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਵਾਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਤੇ ਮਿਹਣਿਆਂ ਨਾਲ ਕਿਤੇ ਮਿੰਨਤਾਂ ਨਾਲ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਬਿਰਾਦਰੀ ਦੇ ਇਕੱਠ

*ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਅਵਤਾਰ ਕਥਾ, ਲਾਹੌਰ ਜਾਣਾ, ਪ੍ਰੀਖਜਾ, ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਬਿਰਹ ਪੱਤ੍ਰ, ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਇਸਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਆ ਚੁਕੇ ਸਨ।

ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪੱਗ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਪਰੰਤੂ ਭਾਈਚਾਰਾ ਪੱਗ ਉਸੇ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦਾ ਛਤਰ ਸਿੰਘਾਸਣ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਹਾਂ, ਬਿਰਾਦਰੀ ਤੇ ਸਿਖੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕੀਤੀ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਚਾੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਪੱਗ ਬਨ੍ਹਾਈ ਦਾ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਸਿੱਖ ਸੇਵਕ ਜੁੜੇ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਤੇ ਮਹਾਂਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਏਥੇ ਨਿਰਾ ਬਰਾਦਰੀ ਵਾਲਾ ਸਮਾਗਮ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਏਥੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਹੈ। ਵਿੱਚੇ ਸਨਬੰਧੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਪੱਗ ਦੇਣ ਲਈ ਬੈਠੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਬੀ ਵਿਚੇ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲੋਂ ਉਠ ਚਲੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ, ਸਾਰੇ ਸ਼ਰੀਕ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਵਾਲੇ ਸਾਕ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਾਲੇ ਨਾਨਕੇ ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਨ, ਮੈਂ ਪੱਗ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੱਤਕ ਕਰਾਕੇ ਕੀਹ ਲੈਣਾ ਹੈ : ਪਰ ਫੇਰ ਕੁਛ ਹੋਰ ਸੋਚ ਸੋਚੀ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲਈ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚਾਰਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਮਿਤ੍ਰ ਬੀ ਇਸੇ ਵਿਉਂਤ ਵਿਚ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਰਹੇ।

ਪਰ ਦੇਖੋ ਨਿਰਵੈਰਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਉ, ਭੋਗ ਪਿਆ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਤੇ ਪੱਗ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਰ ਕਮਲਾਂ ਤੇ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਹੱਥੀਂ ਧਰੀ ਗਈ। ਤਦ ਆਪ ਉਠੇ, ਪੱਗ ਸੰਭਾਲੀ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਪਾਸ ਜਾ ਖੜੋਤੇ, ਸੁਹਣੇ ਸੁਰੀਲੇ ਗਲੇ ਨੇ, ਜਿਸਦੇ ਅੰਦਰ ਪਿਆਰ ਹੀ ਪਿਆਰ ਵਾਲਾ ਮਨ ਤੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਸਿਖਜਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹ੍ਰਿਦਾ ਵੱਜਦਾ ਸੀ, ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ : 'ਵੀਰਨਾਂ! ਆਹ ਲਓ ਪੱਗ, ਇਹ ਸਜਾਓ, ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਤੇ। ਵੀਰਨ ਵੀਰਨ ਹੋ ਜਾਓ, ਲਓ ਮੈਂ ਸਜਾਵਾਂ ਸੁਹਣੀ ਦਸਤਾਰ ਵੀਰਨ ਦੇ ਸੀਸ ਤੇ।' ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਪੱਗ ਖੋਲ੍ਹੀ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਸੀਸ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਧਰਮ ਮੇਘਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸੀਤਲ ਬਦਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਠੰਢਾਂ ਦੇ ਮੀਂਹ ਵੱਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਗਤ ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਕੇ ਠਰ ਗਈ ਹੈ : "ਠੀਕ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਡੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰ ਗਏ ਹਨ; ਹਾਂ, ਇਹੋ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ।" ਸੁਹਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਵੇਲੇ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤਿ-ਮਯਤਾ ਤੋਂ ਵਿਗੜਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਦਾਤੇ ਨੇ ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਠੰਢ ਵਰਤਾ ਦਿੱਤੀ।

ਓਇ ਦਾਤੇ ਦੁਖ ਕਾਟਨਹਾਰ॥
ਜਾ ਕੈ ਸੰਗਿ ਤਰੈ ਸੰਸਾਰ॥ (ਸੁਖਮਨੀ ੧੯-੮)

ਹਾਂ, ਧੁਰੋਂ ਜੋ ਆਏ ਸਨ ਦੁਖ ਕੱਟਣ ਦਾਤਾ ਜੀ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਰੋਂ ਉਸਦਾ ਰੂਪ। ਪੱਗ ਬਨ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਤਾਂ ਸਨ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤਿ ਸਤੋ ਗੁਣੀ ਪਰ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਸਿਖ ਸੇਵਕ ਸਨਬੰਧੀ ਬੀ ਠਰਦੇ ਗਏ, ਇਹ ਦੇਖ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿ ਹਾਂ ਠੀਕ ਇਹੋ ਨਿੱਕਾ ਪੂਤ ਸੀ ਗੁਰਗਾਦੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਲਾਇਕ। ਸਮਰੱਥ ਗੁਰੂ ਰਰਾਮਦਾਸ ਦਾ ਸਮਰੱਥ ਹੱਥ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਠੀਕ ਟਿਕਿਆ ਸੀ। ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਪੁਨ ਅਪਨੇ ਅਪਨੇ ਸਭ ਥਾਨ। ਕਰਹਿਂ ਸਰਾਹਨ ਗੁਨਨਿ ਮਹਾਨ।੩੯।
'ਨਿਰਹੰਕਾਰ ਸ਼ਾਂਤਿ ਚਿਤ ਧੀਰ। ਹਰਖ ਸ਼ੋਕ ਨਹਿਂ ਲੇਸ਼, ਗੰਭੀਰ।
ਸਕਲ ਗੁਨਨ ਤੇ ਜਾਨਿਓ ਨੀਕਾ। ਪਿਤ ਨੇ ਪਰਖਿ ਕੀਨ ਤਬ ਟੀਕਾ'।੪੦।

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾਸ਼ਿ ੨-੨੫)

ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਹੰਕਾਰ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਧੀਰਜ ਵਾਲੇ ਦਿਲ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰਖ ਸ਼ੋਕ ਦੀ ਰਤਾ ਲੇਸ਼ ਨਹੀਂ, ਐਸਾ ਗੰਭੀਰ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਜਦ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਤਦੇ ਹੀ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਇਸਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਅਗਲੇ ਦਿਵਸ ਸੰਗਤਾਂ ਆਈ। ਰੀਤਿ ਅਨੇਕ ਉਪਾਇਨ ਲਜਾਈ।
ਸਭ ਬ੍ਰਿਤੰਤ ਸੁਨਿ ਨਿਰਨੈ ਕੀਨ। ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਕਉ ਸਤਿਗੁਰ ਚੀਨ।੪੧।
ਬ੍ਰਿੰਦ ਅਕੋਰਨ ਅਰਪਿ ਅਗਾਰੀ। ਸਭਿ ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਬੰਦਨ ਧਾਰੀ।
ਮਨੋ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰਨ ਕਰਿ ਹੀ। -ਰਾਮਦਾਸ ਗੁਰ ਇਹੀ-ਨਿਹਰਿਹੀਂ।੪੨।
ਹੇਰ ਹਜ਼ਾਰਨ ਧਨ ਕੋ ਆਇਵ। -ਜਰਜੋ ਨ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਜਰਜੋ ਰਿਸਾਇਵ।
ਰਹਜੋ ਉਪਾਇ ਕਰਤ ਬਹੁਤੇਰੇ। ਕੋ ਸਿਖ ਸੇਵਕ ਗਯੋ ਨ ਨੇਰੇ।੪੩।
ਦਿਵਸ ਆਗਲੇ ਪੁਨ ਸਿਖ ਆਏ। ਦੇਖਿ ਪ੍ਰਥਮ ਜਿਉਂ ਤਿਨ ਅਰਪਾਏ।
ਦੂਰ ਦੂਰ ਕੀ ਸੰਗਤ ਆਵਹਿ। ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਕੋ ਸੀਸ ਨਿਵਾਵਹਿ।੪੪।
ਕਿਤਕ ਦਿਵਸ ਦੇਖਤਿ ਦੁਖਿ ਹੋਵਤ। ਅਪਨੋ ਮਹਾਂ ਅਨਾਦਰ ਜੋਵਤਿ।
ਦੋਸ਼ ਮੋਹਰੀ ਆਦਿਕ ਕੇਰਾ। ਬ੍ਰਿਧ ਆਦਿਕ ਸਿਖ ਕੇਰ ਘਨੇਰਾ-।੪੫।
ਜਰਤ ਰਿਦੇ ਨਹਿ ਚਲਤ ਉਪਾਈ। -ਮੋ ਢਿਗ ਭੇਟ ਏਕ ਨਹਿ ਆਈ।
ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਕੋ ਇਹ ਭਰਮਾਵੈਂ। ਸ਼੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਕੋ ਕਹਿ ਪੁਜਵਾਵੇਂ।੪੬।
ਮੁਝ ਆਛੋ ਨਹਿ ਇਹਾਂ ਬਸਾਵੌਂ। ਜਾਉਂ ਸੁਧਾਸਰ ਬਿਖੈ ਪੁਜਾਵੌਂ-।
ਇਮ ਬਿਚਾਰਿ ਦੁਖ ਪਾਇ ਘਨੇਰਾ। ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗਮਨਜੋ ਫੇਰਾ।੪੭।

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂਰਜ ਰਾ: ੨ ਅੰਸੂ ੨੫)

ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਦੀ ਠਾਣੀ, ਜੋ ਅੱਜ ਕਲ ਕੁਛ ਫੌਜ ਸਣੇ ਮਾਝੇ ਵਲ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਛ ਅਮੋਲਕ ਵਸਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਮਿਤ੍ਰਤਾਂ ਦੇ ਸਨਬੰਧ ਵਧਾਏ। ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਦੱਸੀ ਕਿ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੇ ਗੱਦੀ ਜ਼ੋਰੀਂ ਖੱਸ ਲਈ ਹੈ, ਵਡਾ ਮੈਂ ਹਾਂ ਦਸਤਾਰ ਬੰਦੀ ਦੀ ਰਸਮ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੇ ਮੇਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਪਈ ਤੇ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਸੁਲਹੀ ਨੇ 'ਹਾਂ' ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਬਚਨ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿਤ ਘਰ ਆਏ।

ਉਧਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਕੁਛ ਮਹੀਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਰਹੇ। ਹੁਣ ਆਪ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਚੱਲੀਏ ਤੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਆਗਜਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਬਣਾਈਏ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਥੜੇ ਤੇ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਆਰਜ਼ੀ ਬੰਗਲਾ ਕਿ ਸ਼ਾਮੀਆਨਾ ਲਾਕੇ ਜੋਤਾਂ ਜਗਾ ਗਏ ਹਨ ਪੱਕਾ ਮੰਦਰ-ਹਰਿ ਮੰਦਰ-ਸਾਜ ਕੇ ਆਗਜਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੀਏ।

ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਤੀਜੇ ਤੇ ਤੀਜੇ ਤੋਂ ਚੌਥੇ ਤੇ ਚੌਥੇ ਤੋਂ ਇਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਆਗਯਾ ਹੁੰਦੀ ਆਈ ਹੈ ਤ੍ਰੈ ਪਦਾਂ ਵਿਚ : "ਪੁਰਖਾ ਪੰਥ ਕਰਨਾ*।"

ਸੋ ਪੰਥ ਦੀ ਕਾਇਮੀ, ਉੱਨਤੀ ਤੇ ਜਗਤ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕਾਰਜ ਦੇ ਸਿਰੇ ਚਾੜਨੇ ਲਈ ਇਸ

*ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਓ ਸੁਨ ਸਤ ਪੁਰਖ ਮਤ ਸਾਰ॥ ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ ਹਰਿ ਕੋ ਰਚੋ ਗੁਰਮਤ ਮੰਤ੍ਰ ਉਚਾਰ॥

(ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਾਖੀ ੧, ਮਹਲੇ ੨ ਕੀ)

ਮੰਦਰ ਦੀ ਸਾਜਨਾਂ ਤੇ ਹਰੀ ਸੇਵਨ, ਹਰੀ ਪੂਜਨ ਦੀ ਅਠ-ਪਹਿਰੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦੇਈਏ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਆਪਦੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਜਗਤ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਲੈ ਆਈ।

ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਤਦੋਂ ਨਵੀਂ ਨਗਰੀ ਦਾ ਨਾਉਂ 'ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ' ਯਾ 'ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰਾ' ਸੀ ਤੇ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਨਾਮ, ਜੋ ਚਾਹੋ ਕੱਚਾ ਸੀ ਪਰ ਖੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਪਰੋਂ ਆ ਰਹੀ ਰੋਹੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬੀ ਵਿਚ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, 'ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ' ਸੀ।

੩. ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਪਛਾੜ।

ਹਾਂ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਆ ਗਏ ਜਗਤ ਤਾਰਨ ਦੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਕਾਰ ਨਿਬਾਹੁਣ ਅਤੇ 'ਪੰਥ ਪ੍ਰਚਾਰਨ' ਦੀਆਂ ਵੀਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੈਸਨ ਕਿ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਵੇਂ ਟੁਰੇ ਤੇ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਮੁੜ ਕਾਯਮ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੀਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਸੇ ਕਿ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਨਵੀਂ ਵਸੀ ਨਗਰੀ ਦੇ ਇਕ ਅਧ ਚੌਧਰੀ ਦੀ ਮਾਅਰਫਤ ਅਰਜ਼ ਘਲਵਾਈ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇ ਗਏ ਹਨ, ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਬੀ ਆਪ ਨੇ ਟੋਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਮਹਾਂਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਬੀ, ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਦੇ ਦਿਓ। ਦਿਆਲ ਮੂਰਤੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਨਵੇਂ ਵਸੇ ਗਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੇ ਕਿਰਾਇਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਤੇ ਬਜ਼ਾਰ ਦਾ ਮਸੂਲ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਪਾਸੀਆਂ ਦੇ ਚੌਕ ਦੀ ਚੁੰਗੀ ਆਦਿ ਦੀ ਸਾਰੀ ਆਮਦਨ ਮਹਾਂਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ*।

ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਬਾਰੇ ਤ੍ਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖਿਮਾ ਕਰਦੇ ਜਾਣ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਹ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਹੋਰ ਵਧਦਾ ਜਾਏ। ਇਥੋਂ ਤਾਈ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਕੁਛ ਆਦਮੀ ਰਖ ਲਏ ਜੋ ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣ ਕਿ ਗੱਦੀ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਕੁਛ ਮਸੰਦ ਬੀ ਨਵੇਂ ਰੱਖ ਲਏ, ਕੁਛ ਪ੍ਰੇਰ ਲਏ ਜੋ ਬਾਹਰ ਉਸ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਖਬਰ ਫੈਲਾ ਕੇ ਦਸਵੰਧ ਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਘੱਲਣ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵੱਲ ਭੇਜਣ।

ਖਿਮਾਂ ਨਿਧਾਨ-ਗੁਰੂ ਜੀ-ਹਾਂ, ਖਿਮਾਂ ਸੁਭਾਵ, ਖਿਮਾਂ ਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਚੁਪ ਕਰਕੇ ਸਭ ਕੁਛ ਸਹਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਰੱਤੇ ਹਰੀ ਪ੍ਰੇਮ, ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਚੁਪ ਚਾਪ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਗੁਰਿਆਈ ਵਿਦਤਾਉਣ ਤੱਕ ਦਾ ਕੋਈ ਉੱਦਮ ਨਾ ਧਾਰਦੇ। ਪਰ ਲੰਗਰ ਰੋਜ਼ ਪਕਦਾ

---

*ਕੁਛਕੁ ਦੁਕਾਨਨ ਕੋ ਤਹਿ ਭਾਰਾ। ਅਰ ਜਗਾਤ ਜੋ ਆਇ ਬਜਾਰਾ।
ਸੋ ਸਭ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਕੋ ਤਬਿ ਦੀਨ। ਚੌਂਕ ਪਾਸੀਆ ਕੋ ਜਹਿ ਚੀਨ।
ਮਹਾਦੇਵ ਕੋ ਸੋ ਬਲ ਦਯੋ। ਧਨ ਜਗਾਤ ਕੋ ਤਿਸਨੇ ਲਯੋ।
ਇਮ ਦੋਨਹੁ ਕੇ ਹਿਤ ਗੁਜ਼ਰਾਨ। ਲੇ ਕਰਿ ਕਰਹਿ ਨਿਬਾਹਨ ਖਾਨ।੩੧।
(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾਸਿ ੨ ਅੰਸੂ ੨੯)

ਸੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਛਕਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਤ੍ਵਾ: ਖਾ: ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲੰਗਰ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਕੁਛ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਜੋ ਖਰਚ ਵਧੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਇਸ ਭਰਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤਾਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਖਰਚ ਦੇ ਵਧਾ ਦਿੱਤੇ। ਜੋ ਕੁਛ ਬੱਚਤ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਲਿਆਏ ਸਨ ਉਹ ਬੀ ਖਰਚ ਹੋ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਕੁਛ ਗਹਿਣੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੁਪਤਨੀ ਜੀ ਦੇ ਵੇਚੇ ਤੇ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੱਕ ਅੱਪੜ ਪਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਕਾਰ ਭੇਟ ਵੀ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਵੇ। 'ਤੈਸਾ ਸੁਵਰਨੁ ਤੈਸੀ ਉਸ ਮਾਟੀ' ਦੀ ਧਾਰਨਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਖਿਮਾ ਖੜਗ ਦੀ ਹੀ ਟੇਕ ਲਈ ਰਖੀ। ਅੰਤ ਨੌਬਤ ਲਿਖੀ ਹੈ ਇਥੋਂ ਤਾਂਈਂ ਪਹੁੰਚੀ ਕਿ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਪੱਕਿਆ ਕਰੇ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਅਨਿੰਨ ਸਿਖ ਸੀ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਭਤੀਜਾ ਲਗਦਾ ਸੀ; ਐਉਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਮਾਮਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਗਰੇ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਘੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਇਹ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੇ ਫਿਰ ਚੱਕ ਰਾਮਦਾਸ ਚਿਵ ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਤੇ ਕੁਛ ਪਰਤਾਵਾ ਕਰਕੇ ਆਪਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਭਨੇਵੇਂ ਲਗਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਵਿਚ ਸਾਖਜਾਤ ਗੁਰੂ-ਜਜੋਤਿ ਤੱਕ ਕੇ ਸੁਖੀ ਤੇ ਨਿਸਚੇ ਦੇ ਘਰ ਟਿਕ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਦਾ ਬੀ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਚਾਲ ਡਿੱਠਾ। ਸੋ ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕੁਛ ਕਾਰਜ ਤੇ ਕੁਛ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਪਰ ਜਾ ਕੇ ਛੇਤੀ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਫੇਰ ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਤੇ ਮਹਾਂਦੇਵ ਦੇ ਵਰਤਾਉ ਦੇਖੇ, ਸਾਰੀ ਗਲ ਦੀ ਘੋਖ ਕੀਤੀ, ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਸੁਣੇ, ਤਦ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਧੀਕੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਓ ਸੁ, ਪਰ ਕੁਛ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਵਰਤਾਉ ਤਮੋਗੁਣੀ ਡਿੱਠਾ।

ਫੇਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹਾਲਤ ਵੱਲ ਪਈ ਜੋ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਲਈ, ਦੁਖ ਦਰਿਦ੍ਰ ਦੀ ਦੂਰੀ ਲਈ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਓਥੋਂ ਆਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਜੀ ਦੀਆਂ ਚਲਾਕੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਤੇ ਅਸ਼ਾਂਤਿ ਮੁੜਦੇ ਸਨ। ਇਹ 'ਸੰਗਤ-ਪੀੜਾ' ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਨਾ ਸਹਾਰੀ ਗਈ। ਉਧਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੇ ਦੇਖੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਮਦਨੀ ਦੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬੀ ਜਦ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਆਪ ਰਜ਼ਾ ਤੇ ਟਿਕ ਗਏ ਹਨ। ਸੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਸਹਾਰਾ ਵੇਖ ਕੇ ਅਚਰਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜੀ ਵਿਚ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰ ਗਾਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਖੇਦ ਝੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਟੰਕ ਅਡੋਲ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਬੀ ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਤੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਬੀ ਸ੍ਵਛੰਦ ਬੈਠੇ, ਰਜ਼ਾ ਤੇ ਹੁਕਮ, ਈਸ਼੍ਵਰੇਛਾ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਤੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਟਿਕੇ ਪਰ ਖਿੜੇ ਖੁਸ਼ ਦੇਖਕੇ ਦਿਲ-ਪੀੜਾ ਵਧਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਕੁੰਡ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜਗਤ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਖਾ ਦਾ ਦੁਖ ਕਿਉਂ ਨਵਿਰਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੌਤਕ ਦੇਖਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਕੁਛ ਝਿਜਕਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਐਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੀਨ ਅਵਸਥਾ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਦਿਨ ਚਲ ਸਕੇਗੀ? ਤਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਸੋ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

ਗੁਰਤਾ ਕੁਛੁ ਧਨ ਹਿਤ ਨਹਿਂ ਲੀਨੀ। ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਕਰੀ ਚਹਿਯ ਮਨ ਹੀਨੀ।

ਸਰਬ ਬਿਕਾਰਨ ਕਰੈ ਬਿਨਾਸ। ਕਜੋਂ ਹਮ ਕਰਹਿਂ ਦਰਬ ਕੀ ਆਸ।੧੫।

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾਸਿ ੨-੨੮)

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਚਿਤ ਆਈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਿਆਈ ਪਾਕੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਢੰਡੋਰਾ ਨਾ ਸੌ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਤਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੋ ਕੁਛ ਕੀਤਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਹੀ ਸ਼ੋਭਦਾ ਹੈ! ਇਹ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚ ਨੂੰ ਲੋਪ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਵੀਏ ਤੇ ਝੂਠ ਕਪਟ ਦੀ ਜੈ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਵੀਏ। ਅੱਗੇ ਬੀ ਸੰਗਤਾਂ ਭਾਈ ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਾਕੇ ਗੁਰੂ ਬਿਦਤਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਹੁਣ ਬੀ ਇਹੋ ਰਸਤਾ ਠੀਕ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀਚਾਰ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਪਣੇ ਤਪ ਅਸਥਾਨ ਥੋਂ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਫੇਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਖੀ ਮੁਖੀ ਸਿਖਾਂ : ਭਾਈ ਸਾਲ੍ਹੋ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ, ਭਾਈ ਪੈੜਾਂ, ਆਦਿਕਾਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਬਾਹਰ ਗਏ ਹੋਏ ਸੇ, ਬੁਲਵਾਇਆ। ਸਭ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਦੋ ਢਾਈ ਕੋਹ ਤੇ ਸੜਕ ਉਤੇ ਡੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਆ ਰਹੇ ਸਿਖਾਂ ਯਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਓਥੇ ਹੀ ਰੋਕ ਕੇ ਹਾਲ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਸੱਚ ਵਿਦਤ ਕਰ ਦੇਣਾ*। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੂਰਬ ਦੇ ਪਾਸੇ ਤੇ ਉਪਰ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਕੀਤੇ।

ਫੇਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਰਵਾਨੇ ਲਿਖੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬੀ ਦਸਖਤ ਕੀਤੇ। ਏਹ ਪਰਵਾਨੇ ਦੂਰ ਦੂਰ, ਦੱਖਣ, ਪੂਰਬ, ਪਹਾੜ ਪੱਛੋਂ ਸਾਰੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਘੱਲ ਦਿੱਤੇ। ਸਿੱਖੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਲਖ ਬੁਖਾਰਾ, ਪੂਰਬ, ਬੰਗਾਲ, ਦੱਖਣ, ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਫੈਲ ਰਹੀ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਕੇ ਅਨਿੰਨ ਤੇ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਸਿਖੀ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਉਚੇਚੇ ਸਿਖ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਉਣ ਲਗ ਪਏ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਪੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਵੇਂ ਰਖੇ ਮਸੰਦ ਯਾ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਸੂਗ ਨਾਲ ਦੇਖੇ ਜਾਣ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰੇ ਜਾਣ ਲਗ ਪਏ। ਹੁਣ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਤੱਕ ਆਪ ਅੱਪੜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਂਦੀ। ਇਧਰ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹੇ ਤੇ ਢਿੱਲੇ ਨਾ ਪਏ। ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਿਸ਼ਾਵਰੀ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜੀ, ਗਗਨ ਦਾਸ ਜੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਪੁਰੀਏ ਤੇ ਬਹਲ ਦਾਸ ਜੀ ਲਾਹੌਰੀਏ ਤੇ ਐਸੈ ਐਸੇ ਵਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਧਨੀ ਸਿਖ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸੁਹਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਕਦੇ ਤੋਟ ਆਵੇ। ਹੁਣ ਲੰਗਰ ਪਿਛਲੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਾਂਗੂ ਟੁਰ ਪਿਆ। ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦਾ ਹੈ, ਅਰਦਾਸਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਿਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੁਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੋਦਰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਵੀ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਦੀ ਜਗਤ ਉਧਾਰਕ ਕਾਰ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ।

---

*ਜਿਥੇ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ, ਓਥੇ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪਿਪਲੀ ਸਾਹਿਬ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੜਕ ਉਤੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਉਰੇ ਹੈ। ਇਹ ਬੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਏਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪ ਨੇ ਨਗਰ ਦੇ ਚੁਫੇਰੇ ਦੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਬੀ ਕੀਤੇ ਸੇ। (ਦੇਖੋ ਤ੍ਵਾ: ਖਾ: ਸਫਾ ੬੭੮)

ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਤੇ ਮਹਾਂਦੇਵ ਹੁਣ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਪਾਸਾ ਪਲਟ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਦ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹਥੀਂ ਕੇ ਕੁਛ ਜ਼ਾਹਰਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਤਾਂ ਪਕੜਿਆ; ਪਰ ਜੋ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੇ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਜਗਾਤ ਯਾ ਚੁੰਗੀ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੁਕੇ ਸਨ ਉਸ ਆਮਦਨ ਦੇ ਖੁੱਸ ਜਾਣ ਦਾ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤੌਖਲਾ ਵਾਪਰ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰਕਰਦੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਇਹ ਬੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਤਦ ਕਿਰਾਏਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ। ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਿਰਕਰਦੇ ਤੇ ਪਤਵੰਤੇ ਸਿਖ ਸਾਰੇ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ; ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਹ ਆਮਦਨ ਪੱਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਂਝੇ ਮਾਮਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕਹਾਕੇ ਉਹ ਆਮਦਨ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਪਟਾ ਲਿਖਵਾ ਕੇ ਕਰਵਾ ਲਈ।

ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਤੇ ਦਾਨਾਈ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀ ਦੂਰੰਦੇਸ਼ੀ ਤੇ ਸੁਚੇਤੀ ਨੇ ਤੇ ਲੰਗਰ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਝਬਾਲ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬੀ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਅਕਸਰ ਝਬਾਲ ਬੀੜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਾਲਾਂ ਹੇਠ ਜ਼ਾਹਰਾ ਤੌਰ ਤੇ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਉਦਾਲਿਓਂ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ-ਪਛਾੜ ਹੁਣ ਕੁਛ ਸ਼ਮਨ ਹੋ ਗਈ। ਕੁਛ ਇਹ ਬੀ ਵੀਚਾਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਸੰਤਾਨ ਨਹੀਂ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਘਰ ਮਿਹਰਬਾਨ ਬੇਟਾ ਹੈ, ਸੋ ਵਾਰਸ ਅਖੀਰ ਮਿਹਰਬਾਨ ਨੇ ਹੋਣਾ ਹੈ*।

੪. ਸੰਤੋਖ ਸਰ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਤੀਸਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਆਗਜਾ ਵਿਚ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਥਾਂ ਖੁਣਵਾਇਆ ਸੀ ਉਹ ਵਿਚੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਫੇਰ ਉਹ ਥਾਂ ਖੁਣਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਤਲਾ ਖੁਦਵਾ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਵਿਚਾਲੇ ਜੋ ਥੜਾ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਵਾਸਤੇ ਰਚਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਜੋਤਾਂ ਜਗਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦੇ ਸਨ, ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜੀਅ ਦਾਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਤਮ ਜੋਤਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸਦਾ ਸਬੂਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਵਾਕ ਤੋਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਾਖੀ ਹਨ :-

ਦਿਚੈ ਪੂਰਬਿ ਦੇਵਣਾ ਜਿਸਦੀ ਵਸਤੁ ਤਿਸੈ ਘਰਿ ਆਵੈ।
ਬੈਠਾ ਸੋਢੀ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਰਾਮਦਾਸੁ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਹਾਵੈ।
ਪੂਰਨ ਤਾਲ ਖਟਾਇਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਜੋਤਿ ਜਗਾਵੈ। (ਵਾਰ: ੧-੪੭)

ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਤਾਲ ਸਾਰਾ ਖੁਣਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਵਿਚਾਲੇ ਥਾਉਂ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੈਠਦੇ, ਦੀਵਾਨ ਸਜਦੇ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਚਾਹੋ ਕੋਈ ਮੰਡਪ ਛਾ ਲਿਆ

*ਕਈਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਮਿਹਰਬਾਨ ੧੬੩੮ ਬਿ: ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਜਨਮਿਆ, ਕਈਆਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਜਲਮ ਪਹਿਲੋਂ ਦਾ ਹੈ।

ਸੀ, ਚਾਹੋ ਕੋਈ ਆਰਜ਼ੀ ਮੰਦਰ ਰਚ ਲਿਆ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤਦੋਂ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਸੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਜੋਤਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਜਗ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਜੇ ਵਿਚਾਲੇ ਟਿਕਾਣਾ ਸੀ, ਟਿਕਾਣੇ ਤੱਕ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਨਿੱਗਰ ਰਸਤਾ ਸੀ। ਤ੍ਵਾ: ਖਾ: ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤਲਾਉ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਥੜੇ ਉਤੇ ਥਾਂ (ਜਦੋਂ ਇਹ ਕੱਚਾ ਟੋਭਾ ਸੀ) ਬੇਰੀ ਦੇ ਦਰਖਤ ਹੇਠ ਨਿਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਬੈਠਕੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਤਾਲ ਤੇ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਸਾਜਣ ਦੀ ਆਗਜਾ ਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਉਧਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ ਬੀ ਇਕ ਭਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਉੱਦਮ ਵੀਚਾਰਨ ਲਗ ਪਏ।

ਜਿਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਅਜ ਕਲ ਸੰਤੋਖ ਸਰ ਨਾਮੇ ਸਰੋਵਰ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਟਾਹਲੀ ਦਾ ਪੇੜ ਹੈ, ਏਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਬੈਠ ਕੇ ਕਾਰ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਲਉਢੇ ਪਹਿਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਏਥੇ ਜਾ ਬੈਠਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ[੧]। ਹੁਣ ਇਸ ਤਾਲ ਦੀ ਹੋਰ ਖੁਣਵਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਖੁਦਵਾਈ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਹੇਠੋਂ ਇਕ ਮਠ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜੋਗੀ ਨਿਕਲਿਆ, ਜਿਸਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਚੜ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਸਮਾਧਿ ਸਥਿਤ ਸੀ[੨]। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੱਸੀ ਤਰਕੀਬ ਨਾਲ ਮਾਲਸ਼ਾਂ ਆਦਿਕ ਕਰਨੇ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਚਲ ਪਏ ਤੇ ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ। ਇਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਯੋਗ ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਕੇ ਕਲਜਾਣ ਚਾਹੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਸਮਾਧੀ ਲਾ, ਪ੍ਰਾਣ ਚੜ੍ਹਾਕੇ ਮਠ ਬਣਾ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾ, ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਹੋਣਗੇ ਓਹ ਤੇਰੀ ਕਲਜਾਨ ਕਰਨਗੇ। ਸੋ ਜਦ ਇਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਉਹੋ ਸਮਾਂ ਹੈ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਆ ਗਏ ਹਨ, ਤਦ ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਕਲਜਾਣ ਮੰਗੀ। ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਜੀਅਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ, ਫੇਰ ਉਹ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਗਮਨ ਕਰ ਗਿਆ। ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਿਸ਼ੋਰ ਦੇ ਧਨੀ ਸਿਖ ਸੰਤੋਖੇ ਨਾਮ ਦੇ ਢਾਈ ਸੌ ਮੋਹਰ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੀ ਅਟੱਲਤਾ ਮੰਗੀ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਉਹ ਰਕਮ ਇਸ ਤਾਲ ਦੇ ਪੱਕਾ ਕਰਨ ਤੇ ਲਾਈ ਤੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖੇ ਨੇ ਹੋਰ ਮਾਯਾ ਬੀ ਖਰਚ ਕੀਤੀ, ਨਾਉਂ ਸੰਤੋਖ ਸਰ ਧਰਿਆ।

ਇਹ ਤਾਲ ੧੬੪੫ ਬਿ: ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਸੰਮਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਪੱਕਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਰ ਆਰੰਭ ਹੋਈ।

---

੧. ਇਥੇ ਟਾਹਲੀ ਭੀ ਉਹੋ ਖੜੀ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੀ ਹੈ, ਸੰਤੋਖ ਸਰ ਦਾ ਕਿਨਾਰਾ ਹੈ : ਕਰਮੋਂ ਦੀ ਡਿਉਢੀ ਤੋਂ ਜੋ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੁਤਵਾਲੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਪਰ ਹੈ।

੨. ਪ੍ਰਾਣ ਚੜ੍ਹਾਕੇ ਸਮਾਧੀ ਲਾਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਵਾਕਯਾਤ ਹੁਣ ਬੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਜੋਗੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ੪੦ ਦਿਨ ਭੁਇ ਤੱਲੇ ਰਖਿਆ ਜੀਉਂਦਾ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਇਕ ਜੋਗੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੋ ਤ੍ਰੈ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਣ ਚੜ੍ਹਾ ਇਕ ਚੁਬੱਚੇ ਵਿਚ ਹੇਠਾਂ ਉਤੇ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਲਿੰਬਿਆ ਦਬਿਆ ਜੀਉਂਦਾ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ।

੫. ਨਿੱਤ ਕ੍ਰਿਯਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਲਗਪਗ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਜਾਗਦੇ। ਫਿਰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਆਦਿ ਸਾਧਕੇ ਚੌਂਕੜਾ ਲਾ ਕੇ ਸੁਖ ਪੂਰਬਕ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਚ ਜੋੜਕੇ ਅਡੋਲ ਟਿਕ ਜਾਂਦੇ। ਸ਼ੁੱਧ ਚੈਤਨ ਪਰਮਾਤਮ ਦੇਵ ਵਿਚ ਮਾਨੋ ਇਕ ਰਸ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਫਿਰ ਰਬਾਬੀ ਆ ਜਾਂਦੇ, ਓਹ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਲਾਉਂਦੇ। ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆਂ ਨਗਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਆ ਜੁੜਦੀਆਂ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜ ਜਾਂਦਾ। ਰਬਾਬੀ ਸਜਣ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਗੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦੇ, ਇਕ ਐਸਾ ਠਟ ਬੱਝ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਮਾਨੋ ਵੈਰਾਗ ਤੇ ਇਕਾਗ੍ਰਤਾ ਦਾ ਇਕ ਸਰੋਵਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਹੰਸ ਮਗਨਾਨੰਦ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੁਰਤਾਂ ਤੇ ਉਹ ਅਸਰ ਕਰਦਾ ਕਿ ਓਹ ਇਕਾਗ੍ਰ ਹੋ ਨਿਜਾਨੰਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ, ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਵਿਚ ਜਾ ਅੱਪੜਦੀਆਂ, ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਦਾ ਇਹ ਸੁਖੈਨ ਸਾਧਨ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਯੋਗਾਨੰਦ ਦੇ ਜਾਂਦਾ। ਜਦੋਂ ਦਿਨ ਹੋ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਭੋਗ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਹਰ ਆ ਬੈਠਦੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਜੇ ਕੋਈ ਸਵਾਲੀ, ਕੋਈ ਜਗਜਾਸੂ, ਪਰਮਾਰਥ ਦਾ ਢੂੰਢਾਊ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸ਼ੰਕੇ ਦੂਰ ਕਰਾਕੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦੇ ਰਸਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਦੂਰ ਤੋਂ ਆਏ ਸਿੱਖ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਤੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਕੇ ਸੁਖੀ ਹੁੰਦੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਆਈਆਂ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖੀ ਦੀ ਅਗੁਵਾਨੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸੁਖ, ਆਤਮ ਸੁਖ ਮਾਣਦੀਆਂ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਈ ਵੇਰ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਵਿਚਾਲੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਯਾ ਕੋਈ ਰਬਾਬੀ ਦੋ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਬਿਲਾਵਲੁ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਰਨ ਕੰਵਲ ਦੀ ਚਉਕੀ ਆਖਦੇ ਸਨ*।

ਦੋ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਕੁਛ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਦੇਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਤਦ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਭਗਵਾਨ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪੰਗਤ ਜਾ ਲਾਉਂਦੇ। ਸਭ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਕੇ ਆਪ ਉਠਦੇ ਤੇ ਫੇਰ ਆਰਾਮ ਕਰਦੇ। ਲਉਢੇ ਪਹਿਰ ਫੇਰ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦਾ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਕਥਾ ਹੁੰਦੀ। ਫੇਰ ਸੰਧਜਾ ਸਮੇਂ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦਾ, ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ, ਸੋਦਰ ਦੀ ਚਉਕੀ ਆਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ, ਫਿਰ ਲੰਗਰ ਹੁੰਦਾ। ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ ਕਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸੁਣਦੇ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਿਹ ਵਿਚ। ਪਹਿਰ ਕੁ ਰਾਤ ਗਈ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਰਾਮ ਕਰਦੇ।

੬. ਬੀਰਬਲ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ੧੬੩੮ ਵਿਚ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜੇ। ੧੬੪੨-੪੩ ਵਿਚ ਇਕ ਘਟਨਾ ਵਰਤੀ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :-

*ਚਾਰ ਚੌਕੀਆਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਰਿਯਾਦਾ ਬੰਨ੍ਹੀ। ਪਹਿਲੀ ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸੀ ਹੀ। ਦੂਜੀ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਚਰਨ ਕੰਵਲ ਪ੍ਰਭੁ ਕੇ ਨਿਤ ਧਿਆਵਉ' ਪਾਠ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਚਰਨ ਕਵਲ ਦੀ ਚਉਕੀ ਨਾਮ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬਿਲਾਵਲ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਕਦੇ ਬਿਲਾਵਲੁ ਦੀ ਚਉਕੀ ਵੀ ਕਹਿ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮਗਰੋਂ ਚੌਕੀਆਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ (ਅਰਥਾਤ ੧੬੪੨-੪੩ ਵਿਚ) ਰਾਜ ਅਕਬਰ ਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਸਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਮੁਗਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਮਨਸਬਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਤੇ ਚਤੁਰ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਬੀਰਬਲ ਸੀ। ਸਰਹੱਦ ਪਰ ਯੂਸਫ਼ ਜ਼ਈ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਸ਼ੋਰਸ਼ ਹੋ ਪਈ, ਇਸਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਅਕਬਰ ਨੇ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਕੋਕਾਹ ਨੂੰ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਕੇ ਘੱਲਿਆ ਸੀ। ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਗਈ ਮੁਹਿੰਮ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋਈ। ਜਦ ਇਹ ਮਾੜੀ ਖਬਰ ਆਈ ਤਾਂ ਅਕਬਰ ਨੇ ਬੀਰਬਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਫੌਜ ਦੇ ਕੇ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਬੀਰਬਲ ਹੁਕਮ ਪਾਕੇ ਟੁਰ ਪਿਆ, ਪਰ ਟੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਇਸਨੇ ਅਕਬਰ ਤੋਂ ਇਕ ਲਿਖਤੀ ਆਗਜਾ ਲੈ ਲਈ ਕਿ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜਿਧਰੋਂ ਇਹ ਲੰਘੇ, ਖੱਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਹਤ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ, ਹਰ ਖੱਤ੍ਰੀ ਘਰਾਣੇ ਤੋਂ ਦੱਖਣਾ ਲੈਣ ਦੀ ਇਸ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੋਵੇ।

ਬੀਰਬਲ ਬਿਆਸਾ ਤੱਕ ਇਹ ਦੱਖਣਾ ਵਸੂਲ ਕਰਦਾ ਟੁਰਿਆ ਆਇਆ। ਖਤ੍ਰੀ ਲੋਕ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਸੁਣ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਆਪੇ ਹੀ ਅਗੋਂ ਆ ਮਿਲਦੇ ਤੇ ਦੱਖਣਾ ਭੇਟਾ ਕਰਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ। ਬਿਆਸਾ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਆਪਣੇ ਬੰਦੇ ਘੱਲ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਥੇ ਜਾ ਕੇ ਨਗਰੀ ਦੇ ਖੱਤ੍ਰੀ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੰਦੇਸਾ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਖੱਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰਬਲ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਓ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਹਾਂ; ਅਸੀਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਜਜਮਾਨ ਸੇਵਕ ਨਹੀਂ। ਸੇਵਕ ਗੁਰੂ ਕੇ ਹਾਂ।

ਫਿਰ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖਬਰ ਕੀਤੀ, ਫੇਰ ਬੀਰਬਲ ਦੇ ਬੰਦੇ ਬੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਭਾਈ, ਇਹ ਟਿਕਾਣਾ ਕੋਈ ਵਪਾਰ ਯਾ ਕਮਾਮ ਦਾ ਨਹੀਂ; ਇਹ ਫਕੀਰੀ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ; ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਾ ਦਾਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲੰਗਰ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਸਭ ਕੋਈ ਵਰੋਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਓਥੋਂ ਫੌਜਾਂ ਬੀ ਭੋਜਨ ਛਕ ਕੇ ਲੰਘਣ ਪਰ 'ਕਰ' ਗੁਰੂ ਘਰ ਤੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਤੇ ਨਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਲੱਗੇ। ਏਥੇ ਤਾਂ ਅਕਬਰ ਆਪ ਸਾਡੇ ਵਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਪਿੰਡ ਭੇਟਾ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ।

ਜਦ ਬੀਰਬਲ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਉਗ੍ਰਾਹੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਕਹੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬੁਰੀ ਲਗੀ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਹੀ ਇਸ ਸਿਖੀ ਘਰ ਤੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਵਰਣਾਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਤੋੜੀ ਤੇ ਭ੍ਰਾਤਰੀ ਭਾਵ ਸਿਖਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਉਸਨੂੰ ਮਾੜਾ ਲਗਦਾ ਸੀ, ਸੋ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭਰਕੇ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਘੱਲਿਆ ਕਿ 'ਤੂੰ ਖਤ੍ਰੀ ਹੈਂ, ਤੇਰੀ ਵਸੋਂ ਖੱਤ੍ਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਰ ਮੈਂ ਲਾਇਆ ਹੈ ਲੈਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵੋ ਤਾਂ ਭਲਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਰ ਕੱਲ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ'। ਸਿਪਾਹੀ ਗਏ ਪਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਖੜੇ ਰਹਿ ਗਏ, ਬੋਲ ਕੁਛ ਨਾ ਸਕੇ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ : 'ਭਾਈ ਸਿਪਾਹੀਓ! ਮੈਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਆਏ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਡੇ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਓ ਕਿ ਜੋ 'ਕਰ' ਸਾਡਾ ਦੇਣਾ ਅਯੋਗ ਹੈ, ਓਹ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗੇ। ਰਾਜਾ ਬੀਰਬਲ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਓ ਕਿ ਇਹ ਧੱਕਾ ਕਰਨਾ ਅਨਯਾਯ ਹੈ। ਦੱਖਣਾ ਦੇਣਾ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਚਾਹੀਏ, ਜੋਰੀ ਦਾ ਦਾਨ ਦਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਧਰਮ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰਨਾ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਚਿਤ ਹੈ ਕਰ ਲਵੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸੱਚ ਨਿਆਂ ਤੇ ਬੈਠੇ ਹਾਂ।'

ਸਿਪਾਹੀ ਕੁਛ ਭਲੇ ਸੁਭਾਵ ਦੇ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਹੀ ਗਲ ਤੋਂ ਸਮਝ ਗਏ, ਕਿ ਆਪ ਸੱਚ ਫੁਰਮਾ ਰਹੇ ਹਨ ਮਾਲਕ ਤੋਂ ਬੀ ਡਰਦੇ ਸਨ, ਜਾ ਕੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੱਲ ਪਰਸੋਂ ਆਪ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਗੇ।

ਰਾਤ ਰਾਜਾ ਉੱਸਲਵੱਟੇ ਭੰਨਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੈਰਾਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਕ ਗੋਸ਼ਾ ਨਸ਼ੀਨ ਫਕੀਰ ਤੇ

ਸਖਤੀ ਕਰਾਂ ਕਿ ਨਾ। ਅਕਬਰ ਆਪ ਏਥੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਕਦੇ ਕਹੇ ਕਿ ਨਹੀਂ ਮੇਰੀ ਪਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਰੋਅਬ ਵਿਚ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਇਹ ਭੈ ਬੀ ਆਵੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਬੜੀ ਹੈ, ਸਚਮੁੱਚ ਕੋਈ ਯੋਗੀ ਰਾਜ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਜੇ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਸਾਂਢਨੀ ਸਵਾਰ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਆਇਆ, ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਫੌਰੀ ਹੁਕਮ ਲੈ ਕੇ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਮਾਰੇ ਬਕਾਰੇ ਨਾਲ ਦੂਹਰੀਆਂ ਕੂਚਾਂ ਕਰਦੇ ਇਕ ਦਮ ਟੁਰੋ ਤੇ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਫੌਰੀ ਕੁਮਕ ਪਹੁੰਚਾਓ। ਬੀਰਬਲ ਨੇ ਡੰਕਾ ਵਜਵਾਕੇ ਫੌਰੀ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਪਰਗਨੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਕਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਅਜ ਕਲ ਤੁਸਾਂ ਪਾਸ ਨਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੁੜਦੀ ਵੇਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਚੱਕ ਨੂੰ ਸਿੱਧਿਆਂ ਕਰਾਂਗਾ।

ਇਹ ਗਲ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਕ ਅੱਪੜੀ, ਫੁਰਮਾਉਣ ਲੱਗੇ। 'ਓਹੋ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਠਟ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਹੋਵੇ[੧]।

ਸੋ ਕਰਣਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਯੂਸਫ ਜ਼ਈ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੇ, ਬੀਰਬਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਬਚਿਆ ਤੇ ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨੇ ਪਏ।

੭. ਭਾਈ ਕਲਜਾਨਾ[੨]।

ਹੁਣ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਗ ਰਹੇ ਸੇ। ਬਾਹਰ ਦੂਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਨਾਮੇ ਚਲੇ ਗਏ ਸੇ। ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਤੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਤਾਕੀਦੀ ਪੱਤ੍ਰ ਗਏ ਸਨ। ਸਰੋਵਰ ਤੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਪੱਕੇ ਕਰਨੇ ਲਈ ਇੱਟਾਂ ਚੂਨੇ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਭਾਈ ਭਗਤੂ, ਭਾਈ ਸਾਲ੍ਹੋ, ਗੁਰੀਆ, ਲੰਗਾਹਾ, ਪ੍ਰੇਮਾ, ਜੇਠਾ, ਪੈੜਾ, ਭੱਲਣ, ਬੂਲਾ, ਬਹਿਲੋ, ਭੱਟੜ, ਧਾਰੀ ਆਦਿ ਸਿਖ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਫਿਰਦੇ ਤੇ ਸਾਮਾਨ ਕੱਠੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸੇ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਕਾਰ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਥਾਪਿਆ। ਜਿੱਥੇ ਬੈਠਕੇ ਇਹ ਬ੍ਰਿਧ ਬਾਬਾ ਸੇਵਾ ਦੀ ਨਿਗਾਹਬਾਨੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਹੁਣ ਤਾਂਈ ਬੇਰੀ ਹਰੀ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੈ[੩]। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਲਿਖਾ ਪੜ੍ਹੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਸਿਖ ਬਾਹਰ ਦੇਸਾਂ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਚਲੇ ਗਏ। ਭਾਈ ਕਲਜਾਨਾ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦਾ ਮੰਡੀ ਰਿਆਸਤ ਪਹੁੰਚ ਪਿਆ। ਪਹਾੜੀ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਹਾਵਣਾ ਥਾਂ ਵੇਖਕੇ ਏਥੇ ਟਿਕ ਗਿਆ। ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਸੰਤਤਾਈ ਦੀ ਇਥੇ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਸਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਲੋਕੀ ਆਉਣ, ਖੁਸ਼ ਹੋਣ ਤੇ ਭਾਉ ਕਰਨ। ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਜਨਮ ਅਸ਼ਟਮੀ ਆਈ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਰਾਤ ਸਭ ਬ੍ਰਤ ਧਾਰਨ ਕਰੋ, ਸਵੇਰੇ ਜਾ ਕੇ ਠਾਕਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੋ, ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਦਾ ਪੂਜਨ ਕਰੋ ਤੇ ਚਰਣਾਂਮ੍ਰਿਤ ਲੈਕੇ ਵਰਤ ਉਪਾਰੋ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਭਾਈ ਕਲਜਾਨਾ ਕੀਕੂੰ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਸਦਾ ਇਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਪਰ ਦੰਦ ਕਥਾ ਹੋਈ। ਹੁੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਗਲ ਰਾਜੇ ਤੱਕ ਅੱਪੜੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਬੁਲਵਾ ਘੱਲਿਆ ਤੇ ਬ੍ਰਤ ਧਾਰਨ ਨਾ ਕਰਨ ਤੇ ਪੂਜਨ

---

੧. ਇਹ ਵਾਕਿਆ ਪੰਚਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ। ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਤੀਸਰੇ ਸਹਿਬਾਂ ਵੇਲੇ ਹੋਇਆ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਭੁਲੇਵਾ ਕਿਸੇ ਗ਼ਲਤ ਇਤਲਾਅ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਲੱਗਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਬੀਰਬਲ ਦੀ ਮੌਤ ਪਠਾਣੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ੧੫੮੬ ਈ:(੧੬੪੩ ਬਿ:) ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ।

੨. ਸੂ: ਪ੍ਰ: ਵਿਚ ਭਾਈ ਕਲਜਾਣੇ ਦੀ ਕਥਾ ਪਹਿਲੋਂ ਦਿਤੀ ਹੈ ਤ੍ਵਾ: ਖਾ: ਵਿਚ ਅਜਬ ਅਜਾਇਬ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੬੪੭ ਬਿ: ਦਿਤਾ ਹੈ।

੩. ਇਸਨੂੰ ਹੁਣ ਤਾਂਈਂ ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਦੀ ਬੇਰ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ।

ਕਲਜਾਣੇ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਹੇ ਰਾਜਨ! ਕਿਸੇ ਦੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਰਾਜਾ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਭ ਪਰਜਾ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਲੋੜੀਏ।

ਰਾਜਾ-ਕੀ ਤੂੰ ਨਾਸਤਕ ਹੈਂ ਜੋ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਮੰਗਦਾ ਹੈਂ?

ਕਲਜਾਣਾ-ਮੈਂ ਨਾਸਤਕ ਨਹੀਂ, ਠਾਕੁਰ ਦਾ ਉਪਾਸਕ ਹਾਂ।

ਰਾਜਾ-ਫੇਰ ਕਿਉਂ ਪੂਜਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ?

ਕਲਜਾਣਾ-ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਸਿਦਕ ਦਿਲ ਨਾਲ ਪੂਜਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਰਾਜਾ-ਫੇਰ ਇਹ ਲੋਕ ਝੂਠ ਆਖਦੇ ਹਨ?

ਕਲਜਾਣਾ-ਸੱਚ ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਹ ਬੀ।

ਰਾਜਾ-ਕੀਕੂੰ? (ਗਹੁ ਨਾਲ ਤੱਕਣ ਲਗ ਪਿਆ।)

ਕਲਜਾਣਾ-ਜਿਸ ਨਿਰਜਿੰਦ ਸ਼ਿਲਾ ਨੂੰ ਏਹ ਠਾਕੁਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਪੂਜਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਜੋ ਠਾਕੁਰ ਸਦਾ ਹਾਜ਼ਰਾ ਹਜ਼ੂਰ ਹੈ, ਜੋ ਪਰੀ ਪੂਰਣ ਹੈ, ਜੋ ਸਰਬ ਚੇਤਨਤਾ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦਾ ਹੈ ਉਸ ਠਾਕੁਰ ਦਾ ਪੂਜਨ ਮੈਂ ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਧਾਰਕੇ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਹੇ ਰਾਜਨ! ਮੇਰਾ ਠਾਕੁਰ ਪੱਥਰ ਤੇ ਬ੍ਰਿਛ, ਜੀਵ ਤੇ ਅਜੀਵ ਸਭ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਨਿਰਜਿੰਦ ਪੱਥਰ ਮਾਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਰਾਜਾ-ਲੈ ਜਾਓ ਬੰਦੀ ਖਾਨੇ ਇਸਨੂੰ, ਠਾਕੁਰ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਮਲੇਛ, ਨਾਸਤਕ, ਇਹ ਹਿੰਦੂ ਬਨਿਆਂ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਕਲਜਾਣੇ ਨੂੰ ਕੈਦਖਾਨੇ ਲੈ ਗਏ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਫਿਰ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਤੋਂ ਰਾਜੇ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਆਂਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਕਮ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਠਾਕੁਰ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੱਸ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਤੇਰਾ ਵਜਾਪਕ ਠਾਕੁਰ ਤੇ ਤੇਰਾ ਉਪਦੇਸ਼ੀ ਗੁਰੂ! ਲਾ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤੇ ਝੁਕ, ਬਖਸ਼ਿਆ ਜਾਏਂਗਾ।

ਕਲਜਾਣਾ-ਰਾਜਨ! ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਹੈ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗੱਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ! ਮੇਰਾ ਠਾਕੁਰ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ। ਮੈਂ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਾਂ ਅਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦਾ। ਪੱਥਰ ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਨਿਉਣਾ।

ਰਾਜਾ-ਦੇਖਾਂ ਤੇਰਾ ਗੁਰੂ ਤੇ ਤੇਰਾ ਅਣਦਿਸਦਾ ਠਾਕੁਰ। ਜਾਓ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਜਾਕੇ ਇਸ ਦੀ ਲੱਤ ਭੰਨਕੇ ਅਗਲੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਧੱਕ ਦਿਓਸੁ।

ਇਹ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਕਲਜਾਣੇ ਦੇ ਨੈਣ ਜੁੜ ਗਏ, ਬ੍ਰਿਤੀ ਇਕਾਗ੍ਰ ਹੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਲਿਪਟ ਗਈ। 'ਹੇ ਨਾਥ! ਜੇ ਜੰਘ ਕਟ ਗਈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਲਾਜ ਹੈ, ਬਿਰਦ ਪਾਲੋ ਤੇ ਕਰੋ ਸਹਾਇ'।

ਕਲਜਾਣਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਪਰਮ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਧਰ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ। ਬੁਲ੍ਹ ਫੜਕਨ ਲਗ ਪਏ; ਚਿਹਰਾ ਲਾਲ ਅੰਗਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਿਰ ਕੰਬਣ ਲਗ ਗਿਆ, 'ਜੱਲਾਦ! ਜੱਲਾਦ!' ਕਹਿੰਦਾ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਗਈ, ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਤੇ ਹਰਿਆਨੀ ਛਾ ਗਈ, ਇਹ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ? ਕੋਈ ਪੱਖਾ ਝੱਲੇ, ਕੋਈ ਪੈਰ ਦਬਾਏ, ਕੋਈ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਚੋਵੇ। ਵੈਦ ਪਾਸ ਸੀ, ਉਹ ਨਾੜੀ ਦੇਖੇ, ਦੰਦਣ ਖੁਹਲੇ, ਠੰਢੇ ਛੱਟੇ ਮਾਰੇ, ਤਾਲੂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੀਰ ਫੇਰੇ, ਪਰ ਕੋਈ ਉਪਚਾਰ ਕਾਰਗਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਤਦ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਲੋਕੋ ਤੁਸਾਂ ਅਨਜਾਯ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਹਾਂ, ਰਾਜੇ ਵੀ ਅਨਜਾਯ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਬਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ

ਐਡਾ ਕਰੜਾ ਦੰਡ! ਜੋ ਸਰਵ ਵਜਾਪੀ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਸਤਕ ਤੇ ਦੰਡਯੋਗ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਉਸ ਤੋਂ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗੋ, ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰੋ, ਜੱਲਾਦ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੋ, ਆਖੋ : 'ਖਿਮਾ ਕਰੋ, ਤੁਸੀਂ ਸੁਮਤੀ ਵੰਤ ਭਗਤ ਸਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋ।'

ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕਲਜਾਣੇ ਦੇ ਕੋਲ ਆਕੇ ਕੀਤੀ। ਕਲਯਾਣੇ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਭਾਈ, ਆਪਣੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਜੀਵ ਦੇ ਵੈਰੀ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਨਿਰਵੈਰ ਦੇ ਉਪਾਸਕ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਅਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਤੁਸਾਂ ਤੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜੇ ਰਾਜਾ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ 'ਸਤਿਗੁਰ ਜਾਗਤ ਦੇਵ' ਤੋਂ ਚਲਕੇ ਸੁਮਤੀ ਲਓ।

ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਰਾਜਾ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ੀ ਕਰੋ, ਜੈਸਾ ਕਹੋ ਕਰਾਂਗੇ।

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਕਲਯਾਣੇ ਨੇ ਜਲ ਮੰਗਵਾਇਆ, ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਧਿਆਨ, ਜੋ ਨੈਣਾਂ ਅਗੇ ਖੜਾ ਸੀ, ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਜੋੜਕੇ ਨੈਣ ਮੁੰਦ ਲਏ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ : 'ਹੇ ਨਾਥ! ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ, ਰਾਜਾ ਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰੋ, ਇਸ ਦੀ ਅਵੱਗਜਾ ਬਖਸ਼ੋ, ਇਹ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਵੇ। ਏਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਸਮਝ ਗਏ ਹਨ, ਹੁਣ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਹਨ, ਹੇ ਦੁਖ ਹਰਨ! ਮਿਹਰਾਂ ਕਰਨਹਾਰ! ਬਖਸ਼ ਦਿਓ।'

ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਜਲ ਦੇ ਛੱਟੇ ਮਾਰੇ, ਕੁਛ ਬੂੰਦਾਂ ਨੈਣਾਂ ਤੇ ਕੁਛ ਬੂੰਦਾਂ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ; ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਦੇ ਨੈਣ ਖੁੱਲ੍ਹ ਆਏ ਤੇ ਹੋਸ਼ ਪਰਤ ਪਈ। ਰਾਜਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ, ਬਲ ਹਿਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਹੋਸ਼ ਪੂਰੀ ਆ ਗਈ। ਬੋਲਿਆ ਧੀਮੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ : 'ਪਰਦੇਸੀ ਨੂੰ ਛੋੜ ਦਿਓ ਸਨਮਾਨ ਕਰੋ, ਆਦਰ ਦਿਓ।'

ਹੁਣ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਪੀਨਸ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਕਚਹਿਰੀ ਘਰ ਤੋਂ ਮਹਲੀਂ ਲੈ ਗਏ। ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਨੌ ਬਰ ਨੌ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਦ ਫੇਰ ਕਲਜਾਣੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਆਦਰ ਸਹਿਤ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਆਖਣ ਲਗਾ : 'ਭਾਈ, ਤੇਰਾ ਗੁਰੂ ਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਤੇਰਾ ਠਾਕੁਰ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲੈ ਚਲ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾ ਉਸ ਸਮਰੱਥ ਗੁਰੂ ਦੇ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਬੀ ਹੱਥ ਧਰੇ ਤੇ ਤੇਰੇ ਵਾਂਙੂ ਮੇਰੀ ਬੀ ਕਲਜਾਣ ਕਰੇ'। ਕਲਜਾਣੇ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਸਤਿ ਬਚਨ'। ਜੋ ਵਾਕ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਹੇ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਅਬ ਕਿਸ ਥਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਹੈ ?
ਤਿਨਕੇ ਦਰਸ਼ ਕਰਨ ਚਿਤ ਚਹੈ।
ਲੇ ਕਰ ਹਮ ਕੋ ਅਪਨੇ ਸਾਥ।
ਕਰਹੁ ਮਿਲਾਵਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਥ।੨੮। (ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਰਾਸ ੨-੩੧)

੮. ਹਰਿ ਮੰਦਰ-ਰਾਜਾ ਮੰਡੀ ਤੇ ਕਰਮ ਰੇਖਾ।

ਰਾਜੇ ਦੀ ਤੀਬਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸਰਧਾ ਵੇਖਕੇ ਭਾਈ ਕਲਜਾਣਾ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਟੁਰਿਆ। ਰਾਜਸੀ ਸਾਮਾਨ, ਨਾਲ ਕੁਛ ਪਿਆਦੇ, ਕੁਛ ਅਹਿਲਕਾਰ, ਘੋੜੇ, ਤੰਬੂ ਸਮਾਨ ਲੈ ਕੇ ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਟੁਰੇ ਤੇ ਸਨੇ ਸਨੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਆ ਗਏ। ਸੁਹਣ ਥਾਂ ਡੇਰਾ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ

ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਹੋਏ।

ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਦਿਨ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਏਹ ਤੁਕਾਂ ਵਾਚ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪਈਆਂ :-

ਲੇਖੁ ਨ ਮਿਟਈ ਹੇ ਸਖੀ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਕਰਤਾਰਿ॥
ਆਪੇ ਕਾਰਣੁ ਜਿਨਿ ਕੀਆ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪਗੁ ਧਾਰਿ॥
ਕਰਤੇ ਹਥਿ ਵਡਿਆਈਆ ਬੂਝਹੁ ਗੁਰ ਬੀਚਾਰਿ॥
ਲਿਖਿਆ ਫੇਰਿ ਨ ਸਕੀਐ ਜਿਉ ਭਾਵੀ ਤਿਉ ਸਾਰਿ॥
ਨਦਰਿ ਤੇਰੀ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਨਾਨਕ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰਿ॥

(ਰਾਮ: ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ ਮ: ੧-੫੨)

ਰਾਜਾ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਾਠ ਕੰਨੀ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ, ਮਨ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਲਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਲਿਖਿਆ ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਸਕੀਦਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸ਼ਰਣ ਲੈਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ? ਸੋਚੇ ਕਿ ਪੁੱਛਾਂ, ਫਿਰ ਸੋਚੇ ਕਿ ਪੁੱਛਣਾ ਅਦਬ ਵਿਚ ਕਸਰ ਹੋਸੀ, ਪਰ ਜੀ ਨੂੰ ਖੁਤਖੁਤੀ ਐਸੀ ਲਗੀ ਕਿ ਨਾ ਹੀ ਰਿਹਾ ਗਿਆ। ਦਬੇ ਦੰਦੀਂ ਸਹਜ ਨਾਲ ਪੁੱਛਣ ਲਗਾ : 'ਗੁਰੂ ਜੀਓ! ਜੇ ਲਿਖੇ ਭਾਗ ਅਵੱਸ਼ਮੇਵ ਭੋਗਣੇ ਹਨ, ਤਦ ਸ੍ਰੀ ਜੀ ਦੇ ਸਿਖ ਬਣਨੇ ਦਾ; ਜਿਸ ਚਾਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਆਇਆ ਹਾਂ; ਕਿਵੇਂ ਲਾਭ ਹੋਸੀ ਜੀਓ ਜੀ?'

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਠ ਦੇ ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਸਨ, ਲੰਮੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਪਰ ਇਤਨਾ ਕੁ ਕਹਿ ਦਿਤੋ ਨੇ : 'ਲਿਖਿਆ ਬੀ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦਾ ਪਰ ਭਲਾਈ ਭੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਾਂ ਭੋਗੀਦਾ ਬੀ ਹੈ, ਪਰ ਸੰਕਟ ਨਵਿਰਤ ਬੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਕਰੁਨਾ ਨਾਲ ਖੇਮ ਕੁਸ਼ਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰਾਜੇ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਾ ਆਈ, ਆਖਣ ਲਗਾ : 'ਦੁਇ ਕੀਕੂੰ ਜੀਓ ਜੀ?'

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਰਾਜਨ! ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਰਹੋਗੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਸਮਝ ਤਾਂ ਤਦੋਂ ਹੀ ਪਊ ਜਦੋਂ ਆ ਵਰਤੇਗੀ, ਆ ਵਰਤੇਗੀ ਤਦੋਂ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਹੋ ਜਾਓਗੇ।

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਹੇ ਵਾਕਾਂ ਤੇ ਅਮੰਨਾ ਆ ਗਿਆ, ਇਹ ਖਿਆਲ ਰਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਸਫਾ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਠੀਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਗਿਆ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਲੀਤਾ ਤੇ ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਈ। ਫਿਰ ਆਗਜਾ ਲੈ ਕੇ ਡੇਰੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸੰਝਾਂ ਵੇਲੇ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੀ। ਰਹੁਰਾਸ ਦਾ ਪਾਠ ਸੁਣਿਆ। ਸੁਖ ਹੋਇਆ ਪਰ ਉਹ ਸ਼ੰਕਾ ਚੁਭਦੀ ਰਹੀ ਕਿ 'ਕਰਮ ਤੇ ਮਿਹਰ' ਦੁਏ ਕੱਠੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਰਾਤ ਲੰਗਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਮੰਗਾ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਛਕਿਆ ਤੇ ਸੌਂ ਗਿਆ।

ਅਧੀ ਰਾਤਿ ਬੀਤੀ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਸੁਪਨਾ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਰਾਜ ਭੋਗ ਕੇ ਵਡਪਰਵਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਫੇਰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਮੈਦਾਨ ਦੇਸ ਵਿਚ ਚੰਡਾਲਾ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜੰਮਿਆ ਹਾਂ, ਓਥੇ ਪਲਕੇ ਵਡਾ ਹੋਇਆਂ ਹਾਂ, ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਬੱਚੇ ਹੋ ਪਏ ਹਨ, ਪਰ ਅਚਾਨਕ ਓਥੇ ਬੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਜਾਗ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਹਰਿਆਨ ਹੋ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 'ਹੈਂ! ਇਹ ਕੀ ਹੋਇਆ? ਕੀ ਮੈਂ ਮਰਕੇ ਇਹ ਕੁਛ ਹੋਸਾਂ? ਹਾਇ ਕਰਮੋਂ! ਐਉਂ ਨੀਚਤਾ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਓਗੇ? ਹਾਇ, ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਮਾੜੇ? ਹਾਇ! ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ! ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਦੱਸੋ ਕੀਹ ਵਰਤੀ ਇਹ ਅੱਜ?' ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਧੁਣਦਾ ਫੇਰ ਸੌਂ ਗਿਆ।

ਰਾਜਾ ਨੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਜਾਣ ਦੀ ਗਲ ਆਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੋ ਰਾਜਾ ਸੰਗ

ਸਿਪਾਹੀ ਅਹਿਲਕਾਰ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੀ ਨਾਲ ਚੜੇ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਜਾ ਹਸਦਾ ਖੇਲਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰਾਂ ਮਗਰ ਘੋੜਾ ਦੁੜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਖੋਟਾ ਸੁਪਨਾ ਵਿਚ ਵਿਚ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮਨ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਸੀ: ਸੁਪਨੇ ਸੁਪਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਕੀਹ ਲਗਣਾ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਚੇਤਾ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਨੇ ਸਨੇ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਰਾਜਾ ਇਕ ਹਰਨ ਦੇ ਮਗਰ ਲਗਾ ਸਾਰੇ ਸਾਥ ਤੋਂ ਦੂਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਥੱਕ ਕੇ ਇਕ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਇਸਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਸੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਚੰਡਾਲਾਂ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਏਸੇ ਰੁਖ ਨੂੰ ਸਨ। ਇਕ ਦਸ ਕੁ ਬਰਸ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਰਰਾਜੇ ਨੂੰ ਤੱਕਦਾ ਰਿਹਾ, ਫੇਰ ਭੱਜ ਕੇ ਮਾਂ ਪਾਸ ਗਿਆ ਕਿ ਦੇਖ ਐਮਾਂ ਬਾਪੂ ਤਾਂ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੁਹਣੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਘੋੜਾ ਬੀ ਪਾਸ ਸੂ। ਮਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਡਿੱਠਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ :- 'ਘਰ ਚੱਲ ਵੇ, ਕਿਥੋਂ ਮਲੂਕ ਬਣ ਆਇਆ ਹੈਂ?' ਗਲ ਕੀ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਵਿਚ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਸਾਰੇ ਦੁਆਲੇ ਆ ਜੁੜੇ। ਸਾਰੇ ਕਹਿਣ 'ਘਰ ਚੱਲ ਤੂੰ।' ਰਾਜਾ ਬੀ ਦੇਖੇ ਕਿ ਓਹੋ ਟੱਬਰ ਹੈ ਜੋ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਡਿੱਠਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਘਰ ਜੰਮਿਆਂ ਪਲਿਆ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀਹ, ਘੇਰੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਉਤਾਵਲੇ ਹਨ ਘਰ ਲਿਜਾਣ ਨੂੰ, ਰਾਜਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੈ ਰਾਤ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਤੇ ਹੁਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ। ਬਥੇਰਾ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਡਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਟੱਬਰ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਡੇਰਾ ਪੁੱਜ ਪਿਆ। ਚੰਡਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੀ ਪਛਾਣਦੇ ਸਨ, ਪੁਕਾਰ ਉਠੇ : 'ਹੇ ਗੁਰ ਦਾਤੇ'! ਸਾਡਾ ਨਿਆਂ ਕਰੋ, ਦੇਖੋ ਟਬਰ ਭੁੱਖਾ ਪਿਆ ਮਰਦਾ ਹੈ; ਇਹ ਮੌਜਾਂ ਕਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਕਿਤੇ ਦਾ ਕਿਤੇ।'

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ : 'ਭਾਈ, ਤੁਹਾਡਾ ਪਿਆਰਾ ਜੋ ਮੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਤੁਸਾਂ ਦੱਬਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨਾਂ?' ਕਹਿਣ ਲਗੇ : 'ਜੀ ਹਾਂ, ਅਜੇ ਤ੍ਰੈ ਚਾਰ ਹੀ ਦਿਨ ਹੋਏ ਹਨ'। ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੋਲੇ, 'ਚਲੋ ਕਬਰ ਫੋਲੀਏ ਜੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਹੋਇਆ, ਸਿਆਣ ਲੈਣਾ ਤੁਸਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਮਝਿਓ ਤੇ ਤਾਂ ਹੀ ਕੁਛ ਗਲ ਬਣੇਗੀ; ਤੇ ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਮਰੇ ਦੀ ਲੋਥ ਉਥੇ ਸਾਮਰਤੱਖ ਪਈ ਹੋਈ ਤਾਂ ਤੁਸਾਡਾ ਇਹ ਭੁਲੇਵਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਕ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਦੁੱਖ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋ, ਨਿਰ-ਅਪ੍ਰਾਧ ਨੂੰ। ਇਹ ਗਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਲਗੀ। ਸਾਰੇ ਗਏ, ਕਬਰ ਖੋਦੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਲੋਥ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਨਿਕਲ ਆਈ। ਤਦ ਸਾਰੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੋ ਕੇ ਮਾਫੀਆਂ ਮੰਗਦੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਰਾਜ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਿਛੇ ਮੁੜੇ, ਸ਼ਾਮਾਂ ਵੇਲੇ ਡੇਰੇ ਪੁੱਜੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰਾਜੇ ਨੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਏਕਾਂਤ ਥਾਂਵੇਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਪੁਛਿਆ:- ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀਓ, ਮੇਰਾ ਸੁਪਨਾ ਕੀਹ ਸੀ, ਸੁਪਨਾ ਸਾਮਰਤੱਖ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਹੋ ਕੇ ਕਲੇਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਮਿਟ ਗਿਆ?

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ-ਰਾਜਨ! ਤੇਰੇ ਕੱਲ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਇਹ ਉਤ੍ਰ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਕਰਮ ਇਸ ਯੋਗ ਸਨ ਕਿ ਚੰਡਾਲ ਗ੍ਰਿਹ ਜਨਮ ਹੋਵੇ। 'ਤਪਹੁੰ ਰਾਜ ਤੇ ਰਾਜੋਂ ਨਰਕ' ਆਮ ਕਹਾਵਤ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਸੋਚ ਲੈ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲ ਵਿਚ ਜਨਮ ਭੁਗਤਣਾਂ ਸੀ। ਉਹ ਜਨਮ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਭੁਗਤ ਗਿਆ। ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਹਰਜਾਨੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਸਲੀ ਕਸ਼ਟ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਦੇਖ, ਉਹ ਬੀ ਨਵਿਰਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੋ ਕੁਛ ਭੋਗਿਆ ਗਿਆ ਉਹ 'ਲੇਖ' ਦੇਖ ਲੈ ਨਹੀਂ ਮਿਟਿਆ, ਹੋ ਕੇ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਦੇਖ, ਜੋ ਜਨਮ ਹੋਕੇ ਬੀਤਣਾ ਸੀ ਉਹ ਕੁਛ ਘੜੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਛ ਸੁਤਿਆਂ ਤੇ ਕੁਛ ਜਾਗਦਿਆਂ ਸਚਮੁਚ ਵਾਂਙੂ ਹੋ ਕੇ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਮਾਨੋ ਸਾਫ ਹੋ ਗਿਆ। ਐਉਂ, ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਹੈ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਦਗਧ ਬੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਭੁਗਾ ਬੀ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਦੇਖ ਰਾਜਾ! ਕਰਮ ਅਸਾਂ ਜਨਮ ਧਾਰ ਕੇ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਮ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋ

ਗਿਆ। ਜਿਸ ਸ਼ੈ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਬੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਆਦਿ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਬੀ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਕਰਮ ਨੂੰ ਅਜ਼ਲੀ, ਅਟੱਲ ਤੇ ਅਮਰ ਮੰਨਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਕਰਮ ਜੀਵ ਨੇ ਜਨਮ ਧਾਰਕੇ ਕੀਤੇ ਸੇ, ਅਗੋਂ ਸਿਲਸਿਲਾ ਟੁਰ ਪਿਆ। ਪਰ ਜੀਕੂੰ ਜਨਮ ਧਾਰਕੇ ਕਰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਉਪਾ ਇਹ ਮੁੱਕ ਬੀ ਜਾਏਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈ ਹੈ। ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਨਿੱਬੜਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਨੇਕ ਕੋਈ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਪਹਿਲਾ ਜਨਮ ਹੁਕਮ ਕਰਕੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੁਕਮ ਹੀ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਮੇਟਦਾ ਹੈ, ਕਿਵੇਂ? ਸਤਿ ਧਰਮ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ, ਸਚ ਤੇ ਯਤਨ ਕਰਦਿਆਂ। ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਿਆਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਧੁਪਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨ ਉਸ ਨਾਲ ਖਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਨਾਲ ਖਹਿੰਦਿਆਂ ਖੁਸ਼ਬੋ ਚੰਬੜਦੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਦੁਆਰਾ, ਚਿੰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਖਹਿੰਦਿਆਂ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਸਾਰੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਅਪਵਿਤ੍ਰਤਾ, ਤੇ ਸਾਰੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਧੋ ਕਢਦੀ ਹੈ। ਐਉਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਮਿਹਰ ਤੇ ਐਉਂ ਲਗਦੀ ਹੈ ਛੁਹ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ, ਕੀਤੇ ਕਰਮ ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਰਾਜਨ! ਤਦੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ :-

> ਲੋਕਾ ਮਤ ਕੋ ਫਕੜਿ ਪਾਇ॥
> ਲਖ ਮੜਿਆ ਕਰਿ ਏਕਠੇ ਏਕ ਰਤੀ ਲੇ ਭਾਹਿ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

(ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧-੩੨)

੯. ਸੁਧਾ-ਸਰ ਸੇਵਾ ਆਰੰਭ।

ਰਾਜਾ ਕੁਛ ਦਿਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਟਰ ਗਿਆ। ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਰੀ ਸੀ ਤੇ ਰਾਜਾ ਦੇਖਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਕੁਛ ਮਾਇਆ ਇਸ ਮੰਦਰ ਤੇ ਸਫਲੀ ਹੋਣ ਲਈ ਦੇ ਗਿਆ। ਬਾਹਰੋਂ ਬੀ ਹੁਣ ਮਾਯਾ ਖਾਸ ਮੰਦਰ ਵਾਸਤੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਂਞ ਆਈ ਮਾਇਆ; ਜੋ ਲੰਗਰ ਤੋਂ ਬਚ ਰਹੇ, ਸਭ ਹਰਿ ਮੰਦਰ ਤੇ ਖਰਚ ਹੋਵੇ।

ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੁਭਾਗ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਾਮੀ ਨਾਮੀ ਸਿਖ ਆ ਜੁੜੇ। ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਆਦਿ ਤਾਂ ਪਾਸ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਛ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਬੀ ਪਿਛੇ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ। ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਭਗਤੂ ਨਾਮੇ ਪੁਤ ਦੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿਚ ਵਾਚ ਆਏ ਹਾਂ। ਇਹ ਭਗਤੂ ਸਚਮੁਚ ਦਾ ਭਗਤ ਨਿਕਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਨਿੰਨ ਸ਼ਰਧਾ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤਾਲ ਪੱਕਾ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹਨ ਤੇ ਵਿਚ ਮੰਦਰ ਉਸਾਰਨ ਲਗੇ, ਭਗਤੂ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ ਤੇ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਤਤਪਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਾਮੀ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ, ਜੋ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆ ਜੁੜੇ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :-ਮੰਝ, ਪਿਰਾਣਾ, ਪੁਰੀਆ, ਚੂਹੜ, ਚੌਧਰੀ, ਪੈੜਾ, ਕਿਸ਼ਨਾ, ਬਾਲਾ, ਸੁਘੜ, ਤਿਲੋਕਾ, ਸਮੁੰਦਾ, ਬੂਲਾ ਚੰਡੀਆ, ਤੁਲਸੀਆ, ਭਗੀਰਥ, ਕਲਜਾਣਾ, ਲਾਲੂ, ਬਾਲੂ, ਹਰੀ ਜਨ, ਗੋਖੂ, ਟੋਡਾ, ਝੰਝ, ਕਿਦਾਰੂ, ਗੋਇੰਦਾ, ਮੋਹਣਾ, ਕੁੱਕਾ, ਬਾਲਾ ਮਰਵਾਹਾ, ਜੋਧਾ ਧੁੱਟਾ।

ਇਹ ਤਾਂ ਕੁਛ ਨਾਂਮੀ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ। ਉਂਞ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗੇਣਤੀ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ